

Студентські студії

«Перевтілення» Ф.Кафки

Житомир 2021

УДК 82.091

C88

Рекомендовано до друку Вченою Радою Житомирського державного університету ім. Івана Франка

Протокол № 3 від 26 лютого 2021 р.

Науковий редактор

Доктор філологічних наук, професор **Чирков О. С.**

Рецензенти:

кандидат філологічних наук, доцент **Канчура Є. О.**

(Державний університет «Житомирська політехніка»)

кандидат філологічних наук **Ієвітіс І. В.**

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Укладачі:

доктор філологічних наук, професор Чирков О. С.

*та викладач кафедри германської філології та зарубіжної літератури
Зелінська Н. М.*

C88

**Студентські студії «Перевтілення» Ф. Кафки: збірник
студентських наукових досліджень / уклад. О. С. Чирков,
Н. М. Зелінська. – Житомир, 2021. – 44 с.**

© Житомирський державний
університет імені Івана Франка

Від упорядників

Запропоновані «Студентські студії» – результат роботи студентів четвертого курсу (46 група) ННІ іноземної філології над курсовими роботами. Студентам для дослідження було запропоновано вісім тем з одного твору одного ж автора. У цьому випадку це була новела Франца Кафки «Перевтілення». Темі були як літературознавчого, так і методичного спрямування.

За результатами студентського розгляду запропонованих проблем, пов'язаних із цим твором, упорядники вибрали із курсових робіт окремі параграфи, у яких, на їхню думку, студенти прагнули знайти своє власне прочитання твору, який вивчається в 11 класі загальноосвітньої школи.

Звичайно, у студентських студіях відчувається ще певною мірою залежність від літературознавчих авторитетів. Але водночас наявне прагнення творчо осмислити набуті знання і формулювати власне ставлення до окреслених проблем.

Матеріали студентських студій стануть у нагоді студентам, які ще будуть проходити педагогічну практику в школі.

Упорядники

Зміст

<i>Від упорядників</i>	<i>3</i>
<i>Літературознавчі нотатки</i>	<i>5</i>
Щербакова О. В. «Перевтілення»: триптих з одним героєм.....	5
Желєзна Д. В. Вузли й переплетіння мотивів	8
Поліщук О. І. Авторська рефлексія: мотив у підтексті.	12
Бондарчук А. М. «Маленька людина»: варіант Франца Кафки	15
Шикір Ю. І. «Перевтілення»: реальність абсурду	18
<i>Методичні нотатки з приводу... ..</i>	<i>23</i>
Ліпіцька М. В. «Перевтілення»: акценти сприйняття.....	23
Кондратенко Я. О. Біографія Кафки: варіанти уроку.....	26
Холод І. В. «Перевтілення» Кафки: структура модулів	29
Література	39

Літературознавчі нотатки з приводу...

Щербакова О. В.

«Перевтілення»: триптих з одним героєм

Особливе місце у творчому доробку Ф. Кафки посіла новела «Перевтілення». Він написав її в ніч з 6 на 7 грудня 1912 року, хоча працював над нею починаючи з 17 листопада. Разом із новелами «Кочегар» і «Вирок» вона мала скласти своєрідну трилогію під загальною назвою «Сини». Адже герої цих творів були представниками покоління, що конфліктувало з батьками. Лише через два роки після створення «Перевтілення» письменник наважився опублікувати твір – він відіслав його в журнал «Нойє рундшау», але, незважаючи на позитивний відгук редактора Р. Музіля, новела була відхилена. Уперше її надрукували у жовтні 1915 року в журналі «Вайсе блеттер».

Тема перевтілення побутувала у творчості багатьох народів. Вона була однією з основних античної міфології. Римський поет Овідій у своїх «Метаморфозах» описав 250 сюжетів різноманітних перетворень-перевтілень богів, героїв, царів, звичайних людей і комах. Мотив метаморфоз присутній і в російській літературі: Микола Гоголь, Федір Достоєвський, Михайло Булгаков використовували цю метаморфозу як найоптимальніший варіант для вираження свого «я».

Новелу «Перевтілення» митець надрукував 1916 року. Кафка – модерніст, його твори алогічні, ірраціональні, песимістичні. «Своїм» його називали екзистенціалісти, близьким він був і до експресіонізму.

Сюжет і композиція твору мали свої особливості. Твір складався з трьох розділів, у кожному з яких – певний елемент сюжету. У першому – зав'язка твору (перевтілення Грегора), у другому – його кульмінація (вигнання Грегора батьком, «бомбардування яблуками»), у третьому – розв'язка (смерть Грегора) [18, с. 43]¹.

Кожен із розділів відображав певний конфлікт Грегора зі світом. У першій частині, де зображено зіткнення Грегора з повіреним і батьком, конфліктна ситуація зумовлена прагненням Замзи-комахи довести свою людську гідність та незмінність соціального статусу. У другій, де розгорнулася боротьба героя з матір'ю і сестрою навколо жіночого портрета, який символізував кохання, виявилось бажання героя зберегти свій інтимний, знову ж таки людський, але автономний від соціуму та родини, внутрішній світ. У третій Грегор озвався на звуки скрипки, і це свідчило про його потяг до мистецтва, до найвищих духовних здобутків. І у всіх трьох випадках герой зазнав поразки. У такий спосіб Кафка наголошував, що найважливіші духовні цінності виявилися на початку XX століття неспроможними, а нещастя відчуженості нездоланим.

¹Набоков В. «Прокинувшись з неспокійного сну...»: (Ф. Кафка «Перевтілення») : Пер. з англ. // Зарубіжна література. – 2002. – №34. – 585 с.

Природа головного героя твору – Грегора Замзи – аж ніяк не романтична; він звичайна людина: один із численних непримітних комівояжерів однієї із численних фірм. У його долі все випадкове: не поталанило йому з фірмою; не склалося з коханою – касиркою одного з магазинів (вона так і не зібралась дізнатися, що сталося з її зниклим шанувальником); ні, зрештою, з родиною. За інших обставин все могло б статися інакше. Він належав до міщанської родини з вульгарними смаками, зацікавленої винятково матеріальним життям, у якій, крім нього, ніхто не працював. Герой новели – комівояжер. Своєю працею він утримував: батька, матір і сестру Грету, які не могли та й не хотіли працювати. Грегор більшість часу проводив у відрядженнях, але страшна пригода з ним сталася якраз вдома. У першій частині новели бачимо Грегора, перевтіленого у жука, але людські враження поки що змішалися у ньому з новими інстинктами комахи (сцена сповзання з ліжка, коли планувала людина, а діяв жук). Про своє тіло Грегор ще думав людськими поняттями. Вважаючи, що його стан – хвороба, яка з часом може минути, його посадили на звичайну для хворої людини дієту. Йому запропоновано молоко. На жаль, якщо людський розум вживав людську їжу, то шлунок жука відмовив від їжі ссавців. Хоча він і дуже голодний, молоко йому бридке. Ідея комахи поступово заглушила людину у Грегорові [19, с. 33]².

Реакція родини. Коли стало зрозуміло, що з ним не все гаразд, батьки готові були допомогти: сестру й служницю відіслали по лікаря та слюсаря. Певність і рішучість, з якою вжили перших заходів, вплинула на нього приємно. Він відчув себе знову в людському оточенні та сподівався на добрі наслідки. Але на цьому будь-які спроби змінити ситуацію закінчилися. Родина не замислювалась над причинами незвичайного «перевтілення». Усе сприймалося як норма життя, всі мирилися з ним, сподіваючись лише на терпіння. Кожен член родини Замза по-різному реагував на подію. Батько брутально заганяв Грегора, який виповз у вітальню, назад до своєї кімнати. Він від самого початку прагнув фізично ушкодити свого безпомічного сина. Так, яблуко, кинуте ним, вгрузло у комашине тіло Грегора й почало загниватися.

Але найжорстокішим виявляється не батько, а сестра, яку Грегор любить найбільше і яка всередині новели зрадила. «Я не хочу називати цю потвору братом і кажу лише одне: треба якось здихатись її... Ми мусимо звільнитися від цієї потвори». Зрада Грети фатальна для Грегора. Дівчина не розуміла, що її брат зберіг людське серце, людські почуття пристойності, сорому, гордості. Вона не намагається приховати свою відразу до смороду в його кімнаті. Не приховувала своїх почуттів і тоді, коли дивилася на нього.

Мати Грегора є матір'ю швидше машинально, з якоюсь механічною любов'ю до сина, але й вона готова зректися його.

Якщо Грегор – людська істота в комашиній подобі, то його родина – комахи в людській подобі, і кожен з них міг зайняти місце Грегора. Зі смертю Грегора вони з полегшенням зітхнули і швидко усвідомили, що мають право насолоджуватися життям.

² Набоков В. Франц Кафка // Всесвіт. – 1993. – №3-4. – 585 с.

Кафка використав філігранний прийом: прийом трикратного (як у казці) обрамлення і градаційної (зростання напруги) епіфори (всі частини закінчуються однаково): Грегора вигнали зі звичного кола спілкування, з кімнати, з цього світу [17, с. 54]³.

Кожна з трьох частин складалася з «появи» Грегора у кімнаті і закінчувала «вигнанням». Відрізнялися причини появи героя: у першій частині він з'явився на вимогу тих, хто знаходився у кімнаті, у другій – намагався допомогти зомлілій матері, у третій – приваблений грою сестри на скрипці. Три спроби (як у казці) мав Грегор Замза, але родина тричі відштовхнула його, він їй непотрібний, тому новела мала нещасливий фінал. Три стани ставлення до Грегора і в родині. У першій частині – розгубленість. У другій – Грегор для них уже чужий, але родина ще сподівалася, що все налагодиться і до сина повернеться його звичайний вигляд. У третій частині – родина відверто вороже поставилася до Грегора.

Три інтер'єри оточували героя у трьох частинах: спочатку – це досить непогано облаштована кімната юнака, потім – пустеля, а вже згодом – звалище непотребу. Якщо у другій частині винесення меблів із кімнати пояснювало турботою про нього, то у третій частині «багато зайвих речей ... помандрувало до Грегорової кімнати, де вже майже не було вільного місця».

Назва трактується досить легко: «Перевтілення» – це те, що сталося з головним героєм. Але це не єдине трактування, бо таке ж перетворення відбувалося з кімнатою Грегора, зі ставленням родини до нього. Фінал теж не викликав жодних суперечок: фізична смерть героя як остаточне «вигнання» його: уже не з кімнати, а з життя – це лише закономірний підсумок ставлення родини до нього. Коли сталося це нещастя з Грегором, родина не змогла перемогти свою відразу і поставитися до Замзи як до людини. Так нікому й не спало на думку поговорити з ним, втішити його, розрадити. Тільки мати намагалася хоч щось зробити для сина, але далі намірів це не пішло. Батько з самого початку ставився до сина вороже. У своєму нещасті Грегор залишився сам, без підтримки найближчих людей, яким присвятив своє життя [8, с. 21]⁴.

Певно, на філософію оповідання вплинули особисті стосунки Кафки з власною родиною, особливо з батьком. Та річ не лише у біографії автора – адже зображення трагічної самотності людини у ворожому їй світі стало концептуальною засадою експресіонізму.

Світобачення Кафки – трагічне. Людина в цьому світі – самотня комаха, якій нічого чекати від когось допомоги. Світ навколо цієї людини – ворожий до неї.

Прозаїк майстерно відобразив трагічне безсилля «маленької людини», її приреченість в цьому світі. Він показав катастрофічність епохи XX століття. Досліджував процеси, що відбувалися у людській душі, і визначив загальну «хворобу» суспільства – моральне перевтілення, деградацію особистості; поставив питання про причини самотності, відчуження, безвиході людини. Хоча він не вирішив цих болючих проблем, але його твір має глибоко гуманістичний пафос, оскільки ще на початку XX століття відобразив драму «маленької людини», яка виявилася вже непотрібною у новому часі.

³ Мухомеджанова С. Художній світ Ф. Кафки // Зарубіжна література . – 2004. – №32. – 859 с.

⁴ Затонський Д. Франц Кафка // Зарубіжна література. – 2002. – №34. – 358 с.

Желєзна Д. В.

Вузли й переплетіння мотивів

Сюжетна канва новели Франца Кафки «Перевтілення» доволі проста й невибаглива. Герой «Перевтілення» Грегор Замза – син небагатих пражан. Років п'ять тому старший Замза втратив майже всі свої гроші, після чого його син Грегор вступив на службу до одного з кредиторів батька і став комівояжером, торговцем сукном. Батько зовсім перестав працювати, сестра Грета через надто молодий вік працювати не могла, мати хворіла на астму, і Грегор узяв усі сімейні турботи на себе. Життя продовжується: Грегор виконує свої службові обов'язки сумлінно, робота забезпечує більш-менш пристойне існування родини настільки, що сім'я може навіть мати служницю. Загалом, усе як у всіх і як завжди. Але одного разу у перерві між двома діловими поїздками з Грегором сталося щось незрозуміле, жахливе. «Прокинувшись одного ранку від неспокійного сну, Грегор Замза виявив, що він у себе в ліжку перетворився на страшну комаху. Лежачи на панцирно-твердій спині, він бачив, варто було йому підняти голову, свій коричневий опуклий, розділений дугоподібними лусочками живіт, на верхівці якого ледь трималась готова ось-ось остаточно сповзти ковдра. Його численні, тоненькі у порівнянні з іншим тілом ніжки безпорадно борсалися у нього перед очима. «Що зі мною сталося?» – подумав він. Це не було сном... потім Грегор поглянув у вікно, і похмура погода – чути було, як по жерсті підвіконня стукають краплі дощу, – спричинила геть сумний настрій. «Добре б ще трохи поспати і забути всю цю нісенітницю», – подумав він, але це було абсолютно нездійсненно: він звик спати на правому боці, а в нинішньому своєму стані він ніяк не міг прибрати цього Положення. З якою б силою не повертався він на правий бік, незмінно звалювався знову на спину. Заплющивши очі, щоб не бачити борсання своїх ніг, він проробив це добру сотню разів і відмовився від цих спроб лише тоді, коли відчув якийсь невідомий досі, тупий і слабкий біль у боці» [7, с.17].⁵ «Ах ти Господи, – подумав він, – яку я обрав клопітну професію! День у день у роз'їздах. Ділових хвилювань куди більше, аніж на місці, у торговому домі, а крім того, терпи труднощі в дорозі, думай про розклад поїздів, мирися з поганим нерегулярним харчуванням, зав'язуй з усе новими й новими людьми недовгі стосунки, які ніколи не бувають сердечними. Дідько би забрав усе це! «Він відчув угорі живота легку сверблячку; повільно посунувся на спині до прутів ліжка, щоб зручніше було підняти голову; знайшов місце сверблячки, усуціль вкриті, як виявилось, білими незрозумілими крапочками; хотів було обмацати це місце однією з ніжок, але відразу відсмикнув її, бо навіть простий дотик викликав у нього, Грегора, мороз». На кого так зненацька перетворився непоказний комівояжер, бідолаха Грегор? На представника членистоногих, до яких належать, до речі, не лише комахи, але й павуки, кліщі, скорпіони, косаріки, багатоніжки, ракоподібні. То ж ким з них став Грегор Замза?

⁵ Гургуз А. «Перевтілення» Ф.Кафки і Р.Бредбері: роздуми про людське і людяне / А. Гургуз // Зарубіжна література в школах України. – 2017. – №5. – с. 16–18.

Так у новелі з'являється провідний, домінантний мотив – перетворення. Саме перетворення (*die Verwandlung*), а не перевтілення (*die Reinkarnation*). До речі, Кафка і дав новели назву – «*Die Verwandlung*», а не «*Die Reinkarnation*» – Мотив «перетворення» – один із прадавніх. Це – архімотив, який стрічається ще в давньогрецькій міфології: Периклімен перетворювався то на орла, то на мурашу, то на бджолу; Фетида – на птаху, змію тощо. А Зевс – на орла, змія, бика, мурашу тощо. Та це були тимчасові перетворення: після чергового перетворення, яке допомагало героям і богам стародавніх греків досягти певної мети чи забаганки, вони поверталися до свого природного стану. А от перевтілення, які траплялися з деякими героями античних міфів були остаточними, герої ніколи вже не поверталися до свого первинного стану. Нарцис, закохавшись у своє віддзеркалення у воді, стає квіткою, а гірська німфа, яка була закохана в нього але знехтувана ним, стає Луною, голос якої можна лише чути. Із цих двох варіантів, які запропонували ще древні греки, Франц Кафка обирає перший – *die Verwandlung*, але наповнює його іншим змістом: трагічним за суттю своєю. Грегор Замза, перетворившись на якусь потвору, ніколи не повернеться до свого природного тілесного стану. Він так і помре невідомо якою потворою.

Так народжується у новелі мотив потвори. Якої саме? Комахи, таргана, жука? Трактують різні. Одні коментатори вважають, що Грегор перетворився на таргана, інші – на жука, а треті – на комаху. Але тарган – плаский, з великими ніжками. А Грегор аж ніяк не плаский: він опуклий зверху й знизу, зі спини і з черевця, і ніжки у нього маленькі. Він схожий на таргана лише в одному сенсі: у нього коричневе забарвлення. Ось і все. Зате у нього величезний опуклий живіт, розділений на сегменти, і тверда округла спина, що наводить на думку про надкрила. У жуків під надкрилками приховані кволі крильця, і, випустивши їх, жук може долати в незграбному польоті багато кілометрів. Цікаво, що жук Грегор так і не дізнався, що під жорстким покривом на спині у нього є крила. Крім того, у Грегора є сильні жувальні щелепи, за допомогою яких, піднявшись на задні ніжки (на третю, сильну пару ніжок), він повертає ключ в замок. У ході розповіді Грегор поступово привчається користуватися своїми кінцівками й вусиками. Це коричневий, опуклий, дуже товстий Жук, якого стара служниця-поденниця називає *MistkSfer* – «гноймовим жуком». Але він не гноєвик. Він комаха-потвора – певною мірою узагальнений образ. Образ-символ деградації людини у бездуховному світі. Світі, в якому руйнуються традиційні цінності і традиційна мораль.

А тому визначається як змістовно значущий мотив «страху». Концепт «страх» позначається в новелі лексемами *die Angst* (страх), *der Schrecken* (жах), *fürchten* (боятися), *scheuen* (боятися) і їх похідними (*ängstlich* – боязко, *ängstigen* – налякати, *erschrecken* – налякати, *schrecklich* – жахливо, *fürchterlich* – страшно, жахливо і ін.). Страх є рушійною силою всіх вчинків усіх дійових осіб новели Ф. Кафки. Страх Грегора Замзи викликаний не лише перетворенням на комаху, але думкою про запізнення на роботу. Відповідні почуття охоплюють й інших героїв новели. Панікує прокурис-представник торгової фірми, у якій працює Грегор, геть втративши від страху розум, починає погрожувати і звинувачувати його в лінощах і безвідповідальності. Ключовими у такому випадку виступають лексеми *die Gefahr* (небезпека), *der Posten* (Посада), *verlieren* (втратити). А стан страху прокуриса передано дієсловом *sich fürchten*, та через вживання лексем *drohen* (погрожувати), *der Stock* (палиця), *der Schlag* (удар), *tödlich* (смертельний). виражена загроза для життя Грегора. Своїм зовнішнім виглядом і повзанням у спробі

зупинити прокуриса Грегора-жука викликає неприязнь, роздратування і навіть порив ненависті у свого батька. Старший Замза переслідує сина по квартирі, погрожуючи йому палицею і розмахуючи газетою, намагаючись вигнати його із залу. Беззахисний Грегора, що повзає по квартирі, добре розуміє реальну небезпеку для свого життя, яка йде від батька: «Якби Грегора зумів би повернутися, то він негайно ж був би в своїй кімнаті, але він боявся викликати роздратування батька повільністю свого розвороту, а палиця батька в будь-яку хвилину могла завдати йому смертельного удару по спині або по голові». А улюблена сестра Грегора Грета першою озвучила думку, яку її батьки не наважувалися вимовити вголос: «він повинен піти». Грегора, який почув через двері розмову в сусідній кімнаті, внутрішньо погодився з рішенням сім'ї, яку роками утримував і яку любив: до ранку він помер. У цей же день батько, мати і дочка в радісно-піднесеному, але й злегка сумному настрої виходять уперше за пів року на прогулянку до міста.

До числа домінантних у новелі Ф. Кафки належить і мотив «жорстокість». За допомогою його мовного втілення реалізується центральна ідея твору – світ, який оточує Грегора Замзу – це світ дегуманізованого суспільства. У німецькій мові лексико-семантичне поле «жорстокість» є розгалуженим денотативним полем. Його найважливіший сегмент – лексико-семантичну групу складають, згідно Лексі – кографічного джерела [15],⁶ такі слова: *grausam* (бузувірський), *barbarisch* (варварський), *bestialisch* (звір'ячий), *brutal* (звір'ячий), *entmenscht* (нелюдський), *erbarmungslos* (безжальний), *gefühllos* (чествий), *gewalttätig* (насильницький), *gnadenlos* (нещадний), *grimmig* (Лютий), *herzlos* (безсердечний), *inhuman* (нелюдський), *rigoros* (суворий), *rücksichtslos* (безжалісний), *roh* (жорстокий), *schonungslos* (нещадний), *tierisch* (звір'ячий), *unbarmherzig* (безжальний), *viehisch* (скотський). Однак жодного з цих слів у новелі Ф. Кафка не вживає, що не свідчить про відсутність актуалізації концепту «жорстокість» у новелі «Перевтілення». У ній цей концепт знаходить мовне втілення на рівні експлікації. Грегора Замза, як видається, – жертва випадкового збігу обставин. Сам по собі факт його трансформації у комаху чомусь не дивує сім'ю Замзи. Однак її турбує перспектива злиднів, відмови від звично комфортного, що став завдяки працьовитості і самопожертві Грегора, способу життя. Грегора, який раптово втратив статус людини як біологічний вид і, отже, як член соціуму, виявляється нікому не потрібним ні у його торговій фірмі, де він старанно працював, прагнучи погасити борги батька, ні в сім'ї, що знаходиться на його утриманні. Перетворення Грегора на жука-сороконіжку, який більше нікому не може бути корисним, згідно Ф. Кафці, – це зразок виключно прагматичного ставлення в суспільстві до людини: коли певний член суспільства перестає бути корисним для соціуму, соціум прагне позбутися за будь-якою ціною такого члена суспільства. Аж до вбивства, жорстокого і безглузлого. Особливо жорстоко поводить з Грегором батько, його роздратування часто переростає в ненависть до сина. Грегора-жука періодично зважається на вилазки зі своєї кімнати до залу, прагне бачити сім'ю, чути голоси батьків і особливо сестри Грети. Батько стусанами заштовхує Грегора в його кімнату, не відчувачи до нього ні найменшого жалю. «Одна сторона його тулуба піднялася, він лежав навскіс у дверях, один його бік був увесь у ранах, на білих дверях залишилися огидні плями; тепер

⁶ Ніколенко О. Духовні «перевтілення» героїв Ф. Кафки та М.Хвильового // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2018. – №2. – С. 23–30.

він застряг і вже ніяк не міг самостійно переміщатися далі, на одному боці лапки повисли, тремтячи, вгорі; на іншому боці лапки були боляче притиснуті до підлоги. І тоді батько з такою силою дав йому ззаду рятівного стусана, що Грегор, весь обливаючись кров'ю, буквально влетів у свою кімнату. Двері силоміць зачинили палицею, і нарешті настала жадана тиша». Але ще більші душевні страждання приносить Грегору рішення сестри Грети і матері винести речі й меблі з його кімнати». Вони спустошували його кімнату, відбирали у нього все те, що було дороге йому. Вони позбавляли Грегора можливості відчувати, бодай відчувати, якщо фізично він уже не міг бути, себе людиною.

Зазначені й інші мотиви новели Ф. Кафки, які створюють передумови для існування організуючого в єдиний художній простір мотиву (а отже й узагальненого образу-типу «маленької людини» перших десятиліть ХХ століття. Століття, коли самоцінність людини (особливо «маленької») була викинута на смітник історії. Мотив і образ-тип «маленької людини» – здобуток літератури ХІХ століття. О. С. Пушкін і М. В. Гоголь, Ф. М. Достоевський і А. П. Чехов зробили значний внесок у розробку цього мотиву і, відповідно, літературного типу. Але якщо у О. С. Пушкіна «маленька людина» – носій благородства й людського тепла, то вже у А. П. Чехова – це нещасна, затуркана і зневірена у всьому людина. Франц Кафка пішов далі своїх попередників: його «маленька людина» приречена суспільством на загибель, на втрату навіть подоби людської. Понад те, у Кафки йдеться не лише про трагедію «маленької людини», а про трагедію світу, в якому не має навіть натяку на людяність. Оскільки світ – знелюднений і абсурдний у своїй жахній суті, Грегор Замза поставлений у неймовірні, абсурдні обставини. Так, він намагається вибратися з цих тенет у світ, але світ населяють істоти – не люди. А тому Грегор приречений на загибель: в абсурдному світі світла не буває, а життя стає подібним смерті. Спочатку духовної, а потім – фізичної. Герой Кафки вмирає, абсурдний світ – живе.

У народних ремеслах є різні техніки плетіння. Серед них – техніка макраме. Це техніка вузликового плетіння. Вона заснована на плетінні помітними, рельєфними вузлами. А матеріалом для плетіння може бути багато що, навіть груба, зроблена з грубої коноплі мотузка. Але про можливість цієї техніки для творення мистецьких шедеврів знає лише той, хто володіє нею.

Техніка творення системи мотивів, які стають основою для творення надмотиву у Ф. Кафки нагадує саме цю техніку макраме. Мотиви – то великі «вузли» сюжету новели, які поєднуються між собою дрібними, майже непомітними вузликами, які і є основою подієвого ряду новели. А, отже, й основою для визначення сенсу та пафосу її.

Поліщук О. І.

Авторська рефлексія: мотив у підтексті

Якось свого часу Мікеланджело засвідчив: « Я беру своїх героїв із голови, я не шукаю їх ані серед багатіїв, ані серед бідняків»⁷. А ще й зауважував: «Якщо вірити в те, що витвір мистецтва як дзеркало віддзеркалює свого творця, то без перебільшення можу стверджувати, що із моєї майстерні повинні виходити гіганти, вічно незадоволені зробленим. Знаю, що це лише жалюгідні потуги моєї ненаситної фантазії. Проте якщо такі думки мене переслідують, то, отже, в них є частка істини. Більш за те, я впевнений, що твір мистецтва – це лише слабке відлуння того, на що здатна наша уява, яка породжує велику кількість образів»⁸.

Свідчення Мікеланджело є ще більш важливим, бо воно наголошує на значенні авторського досвіду не лише для осмислення реалій життя, але й для формування його творчих принципів. Митець, який виступає творцем певної художньої реальності у своїх творах суб'єктивно перетворює її. Все пережите митцем так чи інакше приходиться у його твори. І навіть, коли автор безпосередньо у певному художньому творі не є заявленим як один із образів, він, нехай опосередковано, не явно, але є присутнім в ньому. І новела Франца Кафки «Перевтілення» тільки підтверджує тезу, образно сформульовану титаном доби Відродження.

Франц Кафка – видатний німецькомовний письменник XX століття. Він народився у 1833 році в родині торговця Германа Кафки та Леві Кафки у Празі. Дитинство Франца було зруйновано жорстокістю і тиранією батька. Через його постійні погрози Франц говорив із запинками і заїканням, а в дитинстві протягом певного часу взагалі не розмовляв. У таких наслідках їхніх важких стосунків він звинувачував батька у листі до нього: «Великим оратором я, звісно, однаково б не став, проте звичайну, вільну людську розмову все ж опанував би. Але ти дуже рано позбавив мене слова. Твоя погроза: «Жодного слова всупереч!» – і водночас занесена рука супроводжують мене з давніх-давен. Ти наділив мене (коли мова заходить про твої власні справи, ти – чудовий оратор) манерою розмовляти із запинками й заїканням, але тобі й цього було замало, зрештою я замовк – спершу, мабуть, через упертість, а згодом тому, що при тобі я не здатний був ні думати, ні розмовляти» [11]⁹.

Жорстокість та гнів батька Франца Кафки вплинули не лише на його психіку, а й на творчість. Зокрема це однозначно проявилось у новелі 1912 року «Перевтілення», яка є знаковою для літератури модернізму. Сюжет новели – це розгорнута метафора, що містить у собі цілу низку характерних кафківських тем, зокрема теми трагічного знецінення людського життя, відчуженості особистості, відлученої від соціуму, покарання людини за те, до чого вона не має ніякого відношення.

⁷ Кристофонелли Роландо. Дневник Микеланджело неистового. М., Прогресс. 1985. С. 192.

⁸ Там само. С. 75

⁹ Кафка Ф. Укр Ліб. Бібліотека Української Літератури. *Лист до батька*. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8212>.

Члени родини Грегора Замзи в міру розгортання подій, дедалі усе більше демонструють свою байдужість, корисливість, моральну зіпсутість та огидне презирство до постраждалого родича. Процес вилучення його з родинного кола, що завершується сімейним судом і смертним вироком Грегору Замзі, є символом відторгнення хворої власним нещастям людини байдужим та безжальним суспільством.

Після перетворення Грегора Замзи на комаху зміни відбуваються і в його свідомості, що день за днем спрощується, деградує. Незважаючи на це, головний герой – єдиний, хто зберігає всередині себе пам'ять про людські цінності. Намагаючись відстояти їх, він тричі вступає у боротьбу з членами своєї родини. Саме ці три невдалі спроби боротьби визначають трискладову композицію твору: головного героя брутально виганяють спершу з родинного кола, потім – з власної кімнати (особистого простору) і, в решті решт, – зі світу людей.

Як і більшість творів Кафки, «Перевтілення» містить багато автобіографічних елементів. Прізвище головного героя твору насправді є криптограмою прізвища автора. Більш за те, образ комахи також має автобіографічне коріння. З листів та щоденників Кафки випливає, що комаху – це стала метафора його уявлень про себе та самооцінки у спілкуванні з батьком. Показово й те, що у процесі підготовки до публікації «Перевтілення», яка, нажаль, так і не відбулася через суперечки автора і редактора, Кафка наполіг, щоб на обкладинці книги не було ілюстрації з комахою. Комаху – це символ, художній образ, створений Францем Кафкою, щоб від конкретного, окремого перейти до узагальненого, Комаху – це метафора знелюдненого світу, який ладен знищити все, що виходить за межі узвичаєного, загального і всіма визнаного за норму. Хоча, справедливості заради слід зазначити, що варіантів трактування цієї наскрізної метафори, безліч: від фізичної хвороби тіла до душевного розладу свідомості героя.

Показово також і те, що автор навмисно не розкриває читачу події, які відбуваються до перевтілення головного героя і, власне, могли б стати ключем до головної події у творі. Але це був би вже інший твір і за сюжетом, і за жанром. Кафка, у властивій йому манері, ставить читача перед фактом події, що уже сталася, і дає простір для роздумів і фантазії читача..

Перевтілення у «Перевтіленні» трактується не лише як зміни, що відбулися з Грегором Замзою, а й перетворення, що сталися з усіма, хто його оточує. Насамперед з членами його родини. Якщо мати Грегора ще намагалася хоча б щось зробити для сина, то батько від самого початку поставився до нього вороже, з презирством, і з неприхованою огидою. У такому зображенні як раз і відчувається відлуння пережитого автором..

Світобачення Ф. Кафки доволі трагічне. Він бачить людину у цьому світі маленькою, безпорадною, самотньою та приреченою комахою, що не може розраховувати на підтримку навіть найближчих людей. Скоріше за все, саме таким світ і був для самого автора. У XX столітті надзвичайно актуальною у художній літературі стає тема людської самотності, відчуження особистості від соціуму. Адже це Кафка сам визнавав, що йому не треба навіть виходити в люди, аби зобразити спотворений ними світ. Треба просто лишатися на самоті і записувати сюжети, які йому привиділися у снах. Трагізм самотньої особистості, не схожої на інших, на рівні підсвідомості, як певна авторська рефлексія буквально вривається у новелу, надаючи їй чи не сповідального характеру.

Саме це дає можливість визначити і своєрідність жанру новели у трактуванні Франца Кафки. Якщо погодитись з тезою, що жанр – то є «усталена форма авторського

існування у творі мистецтва»¹⁰, то й традиційне уявлення про жанрові ознаки новели, потребуватиме у цьому конкретному випадку певних уточнень. «Перевтілення» – новела-авторська рефлексія.

Адже окрім персонажів, що беруть участь у розкритті сюжету (Грегор та члени його родини, а саме: матір, батько, сестра) присутній ще у підтексті й сам автор з його жахами, стражданнями, рефлексією. Не випадково ж Кафку відносять до письменників екзистенціального типу. А екзистенціалізм, як відомо, передбачає джерелом твору самого письменника, вираження ним у творі самого себе, а не об'єктивної реальності. Враховуючи кількість автобіографічних елементів у творі Кафки «Перевтілення», з цим можна повністю погодитись. Автор наділяє головного героя власними поглядами на життя, самовідчуттям у цьому світі, а також власними страхами та розчаруваннями. Більш того, він наділяє родину Замзи характерними ознаками власної родини, а його відчуття себе у колі цієї родини робить наближеним до власного. Проблеми, що піднімає автор у творі – це те, що турбує і лякає його самого, відображення його власного життєвого шляху і поглядів на життя, в якому сутужно доводиться тим, хто не такий, як усі інші.

Багатьом німецьким та німецькомовним письменникам не лише першої половини ХХ століття, але й століть попередніх, взагалі була властива явна чи опосередкована, але їхня присутність у власних творах. І якщо у «Кораблі дурнів» Себастьяна Бранда чути гіркий сміх, то це сміх автора, який не сприймає людську глупоту і створив поему свою заради виправлення роду людського. Якщо познайомитись з історією Сімпліція Сіпліцісімуса, то можна здати собі справу, що за цією розповіддю стоїть сам Гріммельсгаузен з його неприйняттям війни. І якщо у «Німеччині. Зимовій казці» звучить «Нова пісня», то це зафіксована у поетичному слові позиція самого Генріха Гейне.

Не випадково один із метрів німецької літератури ХХ століття Ліон Фейхтвангер, згадуючи пройдений на той час свій життєвий шлях, у 1927 році зазначав, що прожите і пережите у їхній конкретиці навряд чи залишили глибокий слід у його творчості. Але... «оглядаючи нині, у сорок два роки, у zenіті свого життєвого шляху, все, що я зробив, і намагаючись знайти якийсь спільний знаменник, якусь спільну лінію, яка зв'язує мої книги зі мною, з моїм життям і одна з одною, – я думаю, що при всій, здавалось би, різниці між ними, я завжди писав одну книгу, книгу про людину, яка поставлена між дією і бездіяльністю, між владою і пізнанням»¹¹. Він не був одверто присутнім у своїх творах, але втілював у них власні роздуми про долі людей і світу, про творців життя і руйнівників його. Брехт обрав інший шлях: у своїх драмах він присутній безпосередньо: сонги у п'єсах творця епічного театру – це одверто сформульована позиція самого митця. А Анна Зегерс віддавала перевагу лише натяку на свою присутність: не випадково ж вона назвала одну із героїнь Нетті.

Кафка йшов своїм власним шляхом. Він знаходиться немов би за кулісами подій, про які розповідає, але він присутній в них, він передає в мотивах новели «Перевтілення» своє власне бачення світу, свою власну рефлексію,

¹⁰ А.С.Чирков. Пигмалион, или О всевластии творящей личности. Житомир. Рута, 2009. С. 115

¹¹ Лион Фейхтвангер, Опыт автобиографии / Лион Фейхтвангер. Собрание сочинений. М., Художественная литература, т. 1. 1963. С. 53.

Німеччину часто називають (і справедливо) країною філософів і поетів. Але істина полягає в тім, що у творах глибоких і не ординарно мислячих творців мистецтва слова, німецькі поети є водночас філософами.

І Франц Кафка – один із найяскравіших представників саме такої школи німецькомовних письменників.

Бондарчук А. М.

«Маленька людина»: варіант Франца Кафки

XIX століття в історії людської цивілізації займає, як на нашу думку, особливе місце. Це століття – між добою Просвітництва і добою тоталітаризму. Одні ідеали ще лишалися в історичній пам'яті, як згадка про гуманістичні цінності минушини, а інші, доволі далекі від просвітницьких ідеалів, – вже заявляли про себе все голосніше і вимогливіше. XIX століття – це певною мірою злам історії, злам часів. А, отже, і злам уявлень про людину та її місце в буремному і неоднозначному, часто трагічному і незрозумілому світі. Саме в цей час і народжується в літературі образ-тип «маленької людини». І велика когорта талановитих письменників саме в цей «перехідний» час історії створює потужну літературу саме про «маленьку людину», яка прагне людяності, але знайти її не може. Яка воліє світла і чеснот, а блукає у кращому випадку у сутінках. Яка у відчаї прагне духу, але живе у світі, що поступово зрікається духовного начала.

Олександр Пушкін і Микола Гоголь, Антон Чехов, Федір Достоєвський і Федір Сологуб розповіли про трагічні долі «маленьких людей» та передали своє занепокоєння їхніми майбутніми долями письменництву XX століття. Максим Горький, Леонід Андрєєв, Михайло Булгаков, Семюель Беккет, Альбер Камю розповіли про страшні повороти долі «маленьких людей» вже у XX столітті, столітті незкінчених воєн і революцій. Серед цих імен достойне місце займає і Франц Кафка. І кожен з них малював портрет «маленької людини» по-своєму.

Та при всьому розмаїтті авторських трактувань «маленької людини», дослідники сьогодні виокремлюють певні типологічно значущі ознаки, які дозволяють зрозуміти мотиви, якими керується певний представник цієї літературної спільноти «маленьких людей» з волі автора, а саме: герой прагне завоювати загальну повагу зміною свого матеріального становища або зовнішнього вигляду («Лука Прохорович» (1838) Є. Гребінки; «Шинель» (1842), М. Гоголя); зломлений страхом життя («Людина у футлярі» (1898) А. Чехова, «Наша людина у футлярі» (1989) В. Пьєсуча); здатний на внутрішній протест проти соціальних протиріч, бажаючи при цьому піднятися угору по соціальній драбині, що в решті-решт призводить до втрати розуму («Записки божевільного» (1834) М. Гоголя, «Двійник» (1846) Ф. Достоєвського); страждає певними психічними розладами через жорстоку реальність («Двійник» (1846) Ф. Достоєвського, «Дияволіада» (1924) М. Булгакова); відчуває непереборний страх перед владою, що призводить до божевілля або смерті («Слабке серце» (1848) Ф. Достоєвського, «Смерть чиновника» (1883) А. Чехова).

Змушений незкінченно змінювати власну поведінку, позицію та думки, аби вцілити, вижити у цьому неблаганному світі («Хамелеон» (1884) А. Чехова); шукає можливість знайти щастя у любові до жінки («Старечий гріх» (1861) А. Писемського); бажає змінити своє життя чарівними засобами («Надійні ліки» (1840) Є. Гребінки; «Маленька людина» (1905) Ф. Сологуба)¹².

Така, нехай умовна, нехай далеко не всеоб'ємна і дискусійна градація, дозволяє тим не менш виокремити певні визначальні для «маленької людини» риси, які у тій чи іншій мірі є властивими кожному із героїв, яких вважають «маленькою людиною».

«Маленька людина» не наділена видатними здібностями, не відрізняється силою характеру або упевненістю в собі, але водночас є доброю, благородною людиною. Зазвичай, це замкнутий герой, який не любить конфліктів і не заподіює болю іншим¹³.

«Маленька людина» займає низьке положення в соціальній ієрархії. Бідність, невпевненість у собі, хвороблива рефлексія – саме такі риси характеру визначають специфіку їхньої психології. Такий герой стає жертвою соціальної несправедливості, бездушного державного механізму, який часто втілюється в образі «значущої людини»¹⁴.

Для «маленької людини» характерними є страх життя, приниження, м'якість, що, однак, може бути пов'язано з почуттям несправедливості наявного порядку речей, ураженою гордістю і навіть короточасним сплеском бунту, який зазвичай не змінює ситуацію, що склалася¹⁵. «Маленька людина» – найчастіше це бідна, непримітна постать, її його трагічна.¹⁶ Через зосередження на власних переживаннях, він, переважно, не здатний до любові¹⁷.

Так, повторимо, кожен із письменників відтворював цей тип «маленької людини» по-своєму, а тому особистісно і неповторно. І така неповторність була зумовлена як стрімко змінюваною картиною реального світу, так і особистісним осмисленням цих змін митцями. У О. Пушкіна Самсон Вирін («Станційний доглядач») – сумирна, тиха, незлобива людина. Але він здатний на глибокі переживання. Він вражає своїм благородством і моральністю. У М. Гоголя Акакій Акакієвич Башмачкін («Шинель») – також тиха, несмілива, незлобива людина. Але водночас він закоханий у свою роботу. І у своїй закоханості він гідний поваги, та натомість зазнає лише насмішок і цькування. А от у Ф. М. Достоевського Родіон Раскольников («Злочин і кара») – вже не хоче вічно всього і всіх боятися. Але шлях, обраний ним для самоутвердження, – згубний для нього. А. П. Чехов у численних новелах відкриває новий різновид «маленької людини». Вона – раб по натурі. Цей ряд можна продовжувати якщо не нескінченно, то, безумовно, довго. Але й зазначеного цілком досить для того, щоб помітити: з плином швидко змінюваного

¹² Гиль О. Л. Зарубежная литература XX века. М.: Флинта, 2013. 144 с.

¹³ Снигирева Т. А., Подчиненов А. В., Михайлова О. А. та ін. Феномен незавершенного: монографія / за ред. Т. А. Снигиревой и А. В. Подчиненова. Е.: Изд-во Урал. ун-та, 2019. 670 с.

¹⁴ Таїни художнього тексту : [зб. наук, пр.] / за ред. Н. І. Заверталюк та ін. Д.: Вид-во ДНУ, 2011. Вип. 12. 256 с.

¹⁵ Таїни художнього тексту : [зб. наук, пр.] / за ред. Н. І. Заверталюк та ін. Д.: Вид-во ДНУ, 2011. Вип. 12. 256 с.

¹⁶ Андреев Л.Г. Зарубежная литература XX века. М.: Высшая школа, 2004. 560 с.

¹⁷ Гиль О. Л. Зарубежная литература XX века. М.: Флинта, 2013. 144 с.

часу змінювалась, якщо не сказати, деградувала «маленька людина». Поступово щезало благородство дум, слідування моральним заповідям, природна духовність. Втрата духовності у житті накладала свій відбиток і на характері та долі «маленької людини». І саме втрата духовних орієнтирів призводила до більш важких і страшних життєвих трагедій, які випадали на долю «маленької людини» за інших, нових, лихих часів.

Саме за таких часів і створює Франц Кафка «Перевтілення». 1912 рік. Два роки відділяли людство від Першої світової війни. Війни ніколи не спалахують раптово. Вони готуються. На очах у всіх. Річ у тім, що франко-пруська війна (1870–1871) завершилась для Франції катастрофою: держава втратила Ельзас і Лотарінгію, мала виплатити до того ж велику контрибуцію (5 мільярдів франків). А тому, як зазначав президент США, зло, завдане Франції, мало бути виправленим, щоб відновити мир в інтересах усіх. Версальський мир перетворився у своєрідне замирення, яке тривало понад 40 років.

Це були часи нестабільності, часи передчуття нової трагедії, передвоєнного томління, притлумленої тривожності. Часи, які не додавали оптимізму. Вони не могли не впливати на людей. В тому числі і на митців. А якщо врахувати суто сімейні, суто побутові умови, у яких жив Франц Кафка і формувався його світогляд та творче кредо, то, зрозуміло, що інакше написати «Перевтілення» Кафка просто не міг: дзеркало – віддзеркалює, зображення в ньому – завжди вторинне щодо оригіналу.

Головний герой Грегор Замза – новий варіант «маленької людини» у її кафківському відчутті й розумінні. Він виштовхнутий суспільством за межі цього суспільства. Він – нещасна людина, яка невідомо з яких причин перетворилась на бридку комаху. Його цураються всі, навіть рідні. Його прагнуть позбутися всі, навіть сестра. Він перетворився на тягар, якого прагнуть позбутися. Тому й думає він про свою смерть як про своєрідну жертву, яка дозволить його сім'ї рухатись далі¹⁸.

Незважаючи на тяжкі обставини, в яких опинився Грегор, він не протестує, не намагається щось змінити, він остаточно змирився, бо розуміє свою приреченість у світі абсурду, хоча люди його найближчого оточення вважають цей абсурд нормою. Він усвідомлює свою самотність, але нічого вдіяти не може, бо за нього вже хтось його долю остаточно вирішив. Він «маленька людина», яка не може впливати не лише на навколишню реальність, але й навіть на власну долю. Він – комаха. Він – ніхто серед тих, хто зберіг ще фізично людську подобу.

І головне, Грегор Замза чи то втратив, чи то взагалі не мав тієї духовності (або ж хоча б натяків на неї), яка властива «маленькій людині» початку XIX століття. І не його провина в утому: реальний світ, який здається людям цілком нормальним, насправді жорстокий. У ньому всі байдужі до «маленької людини». Світ налічує безліч проблем: немає нічого постійного, руйнуються родинні стосунки, і тільки смерть може звільнити «маленьку людину» від страждань. Але як людина, як особистість Грегор помер не в момент перевтілення, а ще тоді, коли не був комахою. Бездуховний світ, який позбавляє людей духовного начала, прирікає їх до смерті. Спочатку духовної, а потім – фізичної. І невідомо ще, яка з цих смертей страшніша.

¹⁸ Пестова Н. В. Немецкий литературный экспрессионизм: Учебное пособие по зарубежной литературе: первая четверть XX века. Е.: Урал. гос. пед. ун-т., 2004. 336 с.

І в зв'язку з цим пригадаємо історію про Грегора Замзу, яку розповів Франц Кафка, не прямо, а асоціативно пов'язану з цією історією.

Мотив «маленької людини» – один із найдавніших. Своім корінням він сягає ще біблійних часів. Адже ще у Біблії йдеться про «малих» людей – сіром, серед яких проповідував Ісус Христос. Про це написано у всіх синоптичних Євангеліях. Так, в Євангелії від Матвія читаємо: «А хто спокусить одного із цих малих, які вірять у Мене, тому краще повісити млинове жорно на шию і втопити в морській глибині. Горе світові від спокус, бо повинні прийти спокуси; однак горе тій людині, через яку спокуси приходять.»¹⁹. Про це ж йдеться і в Євангелії від Марка: «Хто ж спокусить одного з малих цих, що вірять, то краще б такому було, коли б жорно млинове на шию йому почепити, та й кинути в море!»²⁰. А в Євангелії від Луки наголошено: «Ісус сказав до своїх учнів: “Неможливо, щоб не з'являлися спокуси. Однак, горе тому, через кого вони приходять.

2 Ліпше такому було б, коли б млинове жорно прив'язано йому до шиї, і він був кинутий у море, ніж щоб він спокусив одне з цих малих»²¹.

Ці біблійні застереження не випадкові, адже «малі» люди – це люди без стрижня, без влади, люди, які піддаються впливу інших сил. А сили ці – вічні, бо вічно йде боротьба за людські душі. Втрата людської душі завжди призводить до загибелі. Але чого вартий світ, який плодить бездуховність і бездушність? Чого варти рідні Грегора Замзи, які не можуть навіть приховати радість, коли Грегор-комаха помирає. Вони відчують полегшення.

Кафка не ставить питання, хто винен у смерті «маленької людини». Він просто констатує факт смерті, лишаючи доволі простору для роздумів тих, хто живе у світі, в якому спокусники живуть, а їхні жертви – гинуть.

Шикір Ю. І.

«Перевтілення»: реальність абсурду

Франц Кафка, як вважають, був одним із основоположників теми абсурду в літературі ХХ ст. Безумовно, ми погоджуємось із таким твердженням. Але розуміння, що є абсурд і яке він має відношення до реальності, у Франца Кафки своєрідне, не стандартне, не банальне. Його трактування виходить далеко за межі загальновизнаного. Адже абсурд – це щось безглузде, нісенітниця, те, що суперечить здоровому глузду. А реальність, навпаки – це дійсне; те, що існує, існувало і буде існувати, оскільки підпорядковано певним законам життя і смерті, законам логіки, які скасувати або змінити неможливо. А втім, і змінити і скасувати можна все. Але в такому випадку настає крах і кінець, усього. Абсурд і реальність – завжди знаходились і знаходяться в конфліктних взаєминах. Вони не доповнюють одне одного, вони діаметрально протилежні за своїм призначенням і суттю. Вони – антоніми і з точки зору лінгвістики, і реальності.

¹⁹ Євангеліє від Матвія, 18:6.

²⁰ Євангеліє від Марка, 9:42.

²¹ Євангеліє від Луки, 17:1,2.

Але не у Кафки. Він створив певний оксюморон, поєднавши при цьому протилежні за значенням поняття і створивши нове, наповнене якісно іншим смислом: реальність абсурду. Тому ряд визначень типу «кафкіанська ситуація», «кафкіанський кошмар» «кафкіанський абсурд» можна поповнити ще одним «кафкіанська реальність абсурду».

Не має сенсу переказувати зміст новели Кафки «Перевтілення», оскільки вона сьогодні відома широкому колу читачів – від школярів до фахівці-германістів. Зазначимо лише, що сама її ситуація суперечить здоровому глузду. Перевтілення/перетворення в реальному житті не трапляються: не може один біологічний вид перетворитися на інший. Таке можливо лише у казках або міфах. А у Кафки Грегор Замза у прямому сенсі перетворюється на якусь потворну велику комаху. І з ним спілкуються інші герої повісті, проходячи різні етапи ставлення до нього: від співчуття до непереборного бажання позбутися такого родича. Подієвий ряд сюжету вибудовано таким чином, але реакція на потворність сина з боку батьків і брата з боку сестри настільки точно психологічно обґрунтована, що сприймається як реальність. Інакше кажучи, манера розповіді Кафки створює необхідні передумови для виникнення ефекту реальності абсурду: незвичне сприймається як буденне, фантастичне як дійсне, парадоксальне як очевидне, очікуване. І в такому сенсі означення «кафкіанська реальність абсурду» набуває цілком певного смислового наповнення. Річ у тім, що, як відомо, науковці виокремлюють два типи реальності, а саме: первинну (царина природи) і вторинну (царина культурології). А щодо літератури, вторинна реальність – це реальність художня. І саме у реальності художній і виникає «кафкіанська реальність абсурду».

Така реальність створюється насамперед митцем, який творить цю «реальність абсурду», не автоматично переносячи в художній твір свій життєвий досвід, а організуючи художній простір новели у єдине ціле своєю опосередкованою присутністю в ній, своїми роздумами, сумнівами, поглядами на життя і на людину у цьому неоднозначному світі. Тому й, разом з багатьма дослідниками, можемо припустити, що Франц Кафка не переносить автоматично свій життєвий досвід у новелу – він лише привід для постановки інших проблем, які були органічними для середовища, змальованого письменником.

Так, стосунки Франца Кафки і його батька були складні й далеко неоднозначні. І пережите у дитинстві наклало свій відбиток на світовідчуття і світогляд письменника. Його батько Герман Кафка належав до того типу людей з народу, які, маючи міцне здоров'я, добрячий апетит до життя й честолубне прагнення «вибитися в люди», успішно завойовували краще, ніж передбачено їхнім середовищем, місце під сонцем. Він подолав шлях від сина сільського різника до празького комерсанта – тобто спромігся, попри злидні та щоденну боротьбу за фізичне виживання, власними руками створити капітал, який дозволив йому вести свою справу, забезпечуючи добробут дружині й дітям. Ці обставини, однак, призвели до того, що з сильної та волюнтаристської натури вигартувалася особистість з ознаками домашнього тирана. Досвід власного успіху переконав Германа Кафку в тому, що обрана ним життєва позиція є бездоганно правильною, а властиві його характерові риси – еталонними. І саме ці риси він хотів бачити у своєму єдиному синові, у своєму спадкоємцеві. Проте син, який не був наділений ні батьківською енергією, ні його простодушним ставленням до життя, сприймав таке виховання як деспотичне втручання в свою особистість і в міру своїх слабких сил чинив йому опір. Цей опір, набуваючи різних форм, розтягнувся на все життя письменника (батько його пережив). Водночас батько був

у його очах людиною авторитарною, а відтак поряд з прагненням протистояти його впливові спостерігаємо у душі сина щире почуття глибокої поваги й любові. Це засвідчує славнозвісний «Лист батькові» (1919). Але цей лист – документ одвічних драматичних взаємин між старшим і молодшим поколінням у родині. От декілька характерних фрагментів з цього листа: «І я – такий, який я є (абстрагуючись від засад і впливів життя), – я результат Твого виховання і моєї покірливості... Ти говорив: «Не заперечувати!» – і хотів у такий спосіб змусити замовчати у мені неприємні Тобі сили опору, але Твій вплив був надто сильним, а я був надто слухняним, я замовкав, ховався від Тебе і наважувався поворушитися лише тоді, коли опинявся так далеко від Тебе, що Твоя могутність не могла мене досягнути, принаймні безпосередньо... Однак Ти знову поставав переді мною, і Тобі все знову здавалося «контра», хоча це було лише природним наслідком Твоєї сили та моєї слабкості» [12, с. 10]²². «Коли я починав робити щось таке, що Тобі не подобалось, і Ти загрожував мені невдачею, благоговіння перед Твою думкою було таким великим, що невдача, нехай навіть згодом, була неминучою. Я втрачав впевненість у власних діях. Мене охоплювали вагання й сумніви. Чим старшим я ставав, тим більше накопичувалося матеріалу, який Ти міг мені продемонструвати як досвід моєї ницості, поволі ж виявлялося, що Ти певною мірою правий. Я знову ж таки побоююся стверджувати, що став таким тільки через Тебе; Ти лише підсилив те, що було в мені закладене, проте підсилив у великій мірі, тому що влада Твоя наді мною була дуже велика...» [13, с. 10]²³. Не дивно, що батько у свідомості митця перетворився на уособлення авторитарної влади з її байдужістю до особистості. Взаємини з батьком стали одним з головних автобіографічних джерел. Але у повісті йдеться не про конфлікт поколінь, а про суто побутовий, Оточення Грегора, і насамперед родина відвертається від «чужого», від не подібного собі. А маркування героїв за принципом «свій – чужий» – то вже зовсім інша проблема ніж конфлікт поколінь. Це не конфлікт світоглядний. Він швидше біологічний за своїми характеристиками. І такий погляд на природу конфліктності родини і Грегора Замзи для Кафки несприйнятний. Тому-то такою болючою, драматичною постає історія перетворення героя на комаху-потвору. Коли біологічне стає визначальним у стосунках між людьми, тоді щезають гуманістичні принципи, тоді людина перестає бути людиною. І випливає такий висновок не з гасел і абстрактних заяв письменника, а з його розуміння світу і принципів перетворення реальності природної на реальність художню.

Тваринний світ, породжений його фантазією, – це своєрідна форма, суто зовнішнє оформлення того, що відчував Кафка. Певною мірою про особистий світ Кафки можна дізнатися з щоденників, які він почав вести з 27 років. Цей світ – безперервний кошмар.

Автор щоденників знаходиться у суцільному ворожому оточенні і відповідає світові тим же. І конфлікт з батьком, і любовні перипетії, і байдужо-терпляче ставлення до служби – все це оберталось у внутрішньому світі Ф. Кафки навколо літературної творчості, яка усвідомлювалася ним як єдиний сенс буття, те, заради чого він, за власними словами, від усього відмовлявся.

²² Ковбасенко Л. Ф. Кафка. Людина у цьому світі – самотня комаха // Всесвітня література в навчальних закладах України. – 1988. – №8. – 586 с.

²³ Лисюк Н. Полоса відчуження: матеріали до вивчення творчості Ф. Кафки, 11 клас // Зарубіжна література в навчальних закладах України. – 1996. – №10. – 545 с.

Як світ безконечного кошмару постає і світ, в якому опинився Грегор після свого перевтілення. Переслідування з боку батька, зрада сестри, загрози навколишніх – все це створює гнітючу атмосферу, в якій важко, неможливо дихати. І це – будні того, що називається життям. У такій атмосфері гине все живе, Якщо не фізично, то духовно. Новела густо населена мерцями: адже викинувши труп Грегора і немов вивільнившись від тягара страху, найближчі родичі його є вже моральними мерцями. Адже вони також «перевтілилися»: якщо спочатку вони відчують жаль до сина і брата, навіть думають про його порятунок, то згодом вони позбуваються цих людських почуттів. Вони виносять смертельний вирок синові і брату. Але два шляхи перевтілення (зовнішнє і внутрішнє), які досліджує Франц Кафка, є власне кажучи різними гранями того великого абсурду, ім'я якого – життя. Франц Кафка не без гіркоти і болю немов би констатує: якщо життя для чогось і існує, то лише задля смерті, оскільки саме смерть позбавляє людину від страждань. Смерть як визволителька – що ще може бути абсурднішим за такий образ. Але його наявність у новелі – органічна, природна, оскільки витікає із логіки сюжету, ситуацій, характерів, образів.

Про Франца Кафку можна говорити як про письменника відчуження. У творах Франца Кафки не існує зв'язку між людиною та світом. Світ ворожий людині, в ньому панує зло і влада його безмежна. Людина у світі Кафки – істота страждальна, вона не захищена, слабка, безсила. Але по-справжньому страшно стає, коли у найвідомішому своєму оповіданні «Перетворення» Кафка виводить дуже схожого на автора героя, що перетворився одного «прекрасного» ранку в огидну комаху. Знаючи, що кращі свої образи письменник не складав, а просто брав з того світу, в який проникав лише його зір, неважко уявити собі відчуття Кафки, що описує свою власну твердо-панцирну спину, свій власний коричневий, опуклий, розділений дугоподібними лусочками живіт, свої власні численні убого тонкі лапки, на подушечках яких була якась клейка речовина. Герой «Перетворення» вмирає, зацькований своїми близькими.

Але його смерть є одночасно і смертю «маленької людини», бо вона досягла дна свого падіння: вона перетворилася на тварину. Так, маленька людина у О. С. Пушкіна і М. В. Гоголя також завершує свій життєвий шлях на смертному ложі. Але пушкінський станційний наглядач не позбавлений свого душевного благородства, а гоголівський герой має чуйну душу. Грегор Замза у Кафки фізично, а його батьки морально, але втрачають людську подобу. Принаймні про них дуже важко сказати, що вони діти Божі. Антинорма стала нормою людської спільноти. І торжествує тому у реальному світі абсурд, який сприймається за життя, а у художньому світі Кафки абсурд перетворюється на трагічну реальність.

Є ще одна грань взаємин неприродного і реального, які знайшли своє вираження у «Перевтіленні»: поєднання непокданого провокує народження метафоричності в творах Франца Кафки. Метафоричність у романах письменника виявляється в зіткненні чогось неприродного з реальним, тобто в абсурдній ситуації. Усвідомити цю особливість – означає розгадати таємницю, притаманну «Перевтіленню». Обидва світи – фантастичний та повсякденний збігаються, що природно. Обидва відображають один одного в безглуздому розладі піднесених поривів душі і скороминущих радощів тіла. Ф. Кафка виражає трагедію через повсякденність, а логіку через абсурд. От чому герой новели «Перетворення» Замза за професією комівояжер, а єдине, що пригнічує його в незвичайному перетворенні на комаху, – це те, що господар буде незадоволений його

відсутністю. У Замзи виростають лапи і вусики, хребет згинається в дугу. Не можна сказати, що це його зовсім не дивує, інакше перетворення не справило б ніякого враження на читача, але краще сказати, що зміни, які відбулися із Замзою приносять йому лише легкий неспокій.

Світ Франца Кафки дуже незвичайний – в ньому завжди багато фантастичного, що поєднується зі страшним і жахливим, жорстоким і безглуздим реальним світом, який він змальовує дуже точно, ретельно виписуючи кожну деталь, відтворюючи зусібич поведінку людей. У його новелі, як і в романах, постає реальність абсурду і як константа навколишнього світу людини, і як частина внутрішнього світу героя, і як визначальна складова художнього світу автора.

Саме такі якості абсурду згодом відгукнуться в драматургії Е. Йонеско, С. Беккета, Ф. Дюрренматта, Б. Брехта – драматургії парадоксу, складовим і визначальним чинником якої є абсурд. Абсурд, що у природній реальності через своє поширення або ж сприймається як норма, або ж просто не помічається. Але при цьому використовується митцями, які шукали нові шляхи у мистецтві світу, що так і не досяг досконалості, аби зрозуміти цей світ людський і сприяти його змінам на краще..

Методичні нотатки з приводу...

Ліпіцька М. В.

«Перевтілення»: акценти сприйняття

Американський філософ, викладач і популяризатор гуманітарної освіти Мортімер Адлер якось зауважив: «Проблема навчання читанню художньої літератури не менш складна, ніж проблема навчання заради пізнання. При цьому вони докорінно відрізняються. В одному випадку аналізу підлягає краса, в іншому – істина»²⁴. Судження це є чи не абсолютним у його справедливості. Але воно наголошує ще на одній проблемі, яка стоїть перед кожним, хто викладає літературу у школі, а саме: як поєднати здобуття істини, не завдавши шкоди красі художнього тексту. Адже урок літератури передбачає перед усім саме заглиблення у текст художнього твору. Не буде такого заглиблення – не відбудеться прилучення учнів до літератури.

Особливого значення ця істина набуває при викладанні зарубіжної літератури, оскільки учні знайомляться з твором не в його оригіналі, а у перекладі. Перекладач, так, прагне якомога точніше передати не лише суть, але й індивідуальний почерк письменника. Але милуватися красою мови оригіналу він не може. Тому і постає питання, для чого вивчається певний перекладений на іншу мову твір і на чому має зосередити увагу учитель, щоб не порушити красу витвору мистецтва і водночас пізнати таїни його. Щоб милуючись красою авторського викладу, водночас видобувати з нього істини, що впливають на формування світобачення і світогляду учнів.

Школа не покликана готувати літературознавців-науковців. Вона має виховати читача, який зможе згодом самостійно розумітися на красі художнього твору і виокремлювати істини, які збагатять духовний світ людини. Тому й розмова учителя з учнями про певний літературний твір, так бачиться, має починатися зі з'ясування емоційного впливу його на читача і продовжуватися визначенням тих суто літературних чинників, які й визначають ступінь і якість такого впливу. Інакше кажучи одвічні «що?» і «як?» у їхній єдності мають бути у центрі уваги учителя, який знайомить учнів з певним витвором мистецтва.

Новела Франца Кафки «Перевтілення» вивчається в 11 класі загальноосвітньої школи. Обтяжливо-гнітюче враження залишає розповідь про жахливу метаморфозу, що сталася з головним героєм Грегором Замзою. От і постає запитання, як змістити акценти уроку, щоб безвихідь і жах того, що відбувається, не поранили психіку дитини? Тому вважаємо, що під час вивчення цього твору слід приділяти увагу художній специфіці

²⁴ Мортімер Адлер. Как читать книги. URL: <https://www.livelib.ru/tag/художественная-литература/quotes>.

новели, що акумулює уявлення про внутрішню суть і зовнішню форму твору. Це дає змогу всебічно пізнати художнє явище.

Готовність учнів до аналізу і сприйняття трагічних тем безпосередньо залежить від особистісного підходу до навчального матеріалу. Сприйняття такого твору залежить від життєвого досвіду школяра, його загального розвитку, інтелектуального рівня, читацьких інтересів, уміння самостійно мислити й формулювати правильні висновки та узагальнення [14, с. 23]²⁵. У ході обговорення ключової проблеми новели виникає, мабуть, одне з найскладніших питань: який же метод зображення, використав автор, зображуючи трагічне? Ми вважаємо, що давати інформацію в готовому вигляді недоцільно. Без залучення конкретних прикладів з твору розповідь буде виглядати скупою²⁶. У ході обговорення відзначаємо: читач абсолютно забуває, що розповідь ведеться від імені огидної істоти. Аж до кінця оповідання ми впевнені, що це Грегор. Сама по собі ситуація, в якій опинився герой, дуже скоро перестає здаватися абсурдною. А в чому ж справжній абсурд?

Турботливого, ніжного брата і сина, діями якого як і раніше керує мотив піклування про сім'ю, ця сім'я сприймає як ворожу істоту. Чому? Неможливо переконати себе у іншому, сприймаючи тільки розумом. Істинне знання можливо лише відчутти, пережити.

Для трактування трагічного мотиву цієї новели можна вдатися до емпатії (подивитися на трагедію Грегора не лише його очима, але й навколишніх). Учня можна запропонувати розповісти від першої особи з позиції батька, матері, сестри про претензії до Грегора. Адже кожен з рідних Грегора має власні претензії до нього. Так, коли стало зрозуміло, що з ним не все гаразд, батьки готові були допомогти йому: спочатку намагалися вдатися до допомоги лікаря та слюсаря. Таке піклування було приємним для Грегора. Він відчув людяне ставлення до себе, сподівався якщо не на одужання, то на те, що ставлення родини до нього не зміниться. Але, на жаль, це останні людяні вчинки його родини щодо нього. Найближчі люди навіть не шукали причин таких різких змін їхнього сина й брата, що був їх годувальником. «перевтілення». Вони сприйняли це як належне, як сприймали досі турботу Грегора про них. Коли Грегор став безпорадним, батько чинив брутальне насильство над ним, саме батько шбурнув у нього яблуко – символ вигнання з раю. Плід почав гнити у м'якій комашиній плоті, як загнивала моральність його сім'ї. Як завжди, найжорстокішим виявляється той, кого люблять найбільше – Грета, сестра Грегора. Її зрада найболючіша, вона добила його остаточно: «Я не хочу називати цю потвору братом і кажу лише одне: треба якось здихатись її... Ми мусимо звільнитися від цієї потвори»²⁷. Дівчина не приховує відрази до смороду, її зовсім не цікавить, що брат відчуває у такій ситуації. А Грегор у тілі комахи має людські розум і душу, людські почуття, людські переживання.

²⁵ Лисюк Н. Полоса відчуження: матеріали до вивчення творчості Ф. Кафки, 11 клас // Зарубіжна література в навчальних закладах України. – 1996. – №10. – С.23-27.

²⁶ Ходос О. Проблема метафоричного світобачення в оповіданні «Перевтілення» Ф.Кафки // Зарубіжна література в школі: Науково-методичний журнал. – Харків, 2005. – №12. – С.40-41.

²⁷ Кафка Ф. (2) Сочинения. В 3 т. М.: Худ.лит; Харьков: Фолио, 1994– 1995. Т.1. – 325с.

Найголовніше питання, на якому слід, на нашу думку, акцентувати увагу і на яке необхідно дати в ході обговорення відповідь, – це питання трагічної самотності людини у світі і що призводить до такого стану людини: особливостями характеру та психіки героїв (беззахисність комахи, комплекс власної провини, нездатність до співчуття і надмірна, нічим не керована емоційність страх), чи факторами іншого порядку, суто зовнішніми, пов'язаними із станом суспільства та його принциповими засадами, які визначають статус і поведінку людини у повсякденному житті? Якщо винне суспільство, то хто або що призвело людей до стану тваринного існування? Якщо винною є людина, то ким тоді вона є?. Але так чи інакше, а відповідь не може бути однозначною, оскільки все у цьому взаємопов'язане і взаємообумовлене. І окреме є часткою загального, а загальне розкривається завдяки і через окреме.

Хворим, як вважають дослідники, є суспільство, яке втратило зв'язок з Богом, а значить і свідомість Грегора Замзи, який є невід'ємною часткою і закономірним продуктом суспільства, що поклоняється мамоні. Людина у зображенні Кафки не є більше вінцем Всесвіту, а, значить, його ставлення до себе проектується на зовнішній світ – і світ відповідає йому тією ж монетою. Причина завжди породжує наслідок. А наслідок породжує нові причини! Світ завжди ставиться до людини так, як вона ставиться до себе! У цьому одна із особливостей трагічного в уявленні Франца Кафки. І в такому випадку трагічною постаттю в новелі постає не лише Грегор Замза, але й його сестра, батьки. Зрікаючись рідного у лиху для нього годину, вони зраджують в той самий час себе, своє людське покликання і суть людини. Так трагічне у Кафки набуває всеохопного характеру. Воно пов'язано з мотивом жертвовності. Всі герої новелі – по своєму жертви. Жертви абсурдного світу, який вбиває особистостей, а нічим не примітних людей зводить до рівня тваринного існування.

Інша справа, сприйняття такого висновку читачем. Але однозначної, для всіх прийнятної відповіді не може бути, оскільки у кожного «своя правда і своя воля». Оскільки правді – категорія суб'єктивна, а істину знайти дано не кожному.

Світобачення Кафки – трагічне. Людина в цьому світі – самотня комаха, якій нічого чекати від когось допомоги. Світ навколо цієї людини – страшний і ворожий їй. А тому «маленька людина» приреченість в цьому світі, який забув про скрижалі заповіту і молиться ідолам, не помічаючи, що саме ідоли ведуть до духовної смерті. А . моральне перевтілення провокує деградацію особистості²⁸. Якщо Грегор – людина в комахиній подобі, то його родина – комахи в людській подобі, і на кожного чекає власна смерть, кожен з них міг зайняти місце Грегора²⁹.

Сприяє творенню напруженню емоційного сприйняття у новелі й використання Кафкою традиційного трикратного повторення (ситуації, інтер'єру, якогось певного мотиву). Причому за своїм емоційним звучанням кожний наступний повтор сильніший за попередній.

Так кожна з трьох частин починалась з «появи» Грегора у кімнаті і закінчувалась «вигнанням». Відрізнялися лише причини появи героя: у першій частині з'явився на

²⁸ Чечетіна Л. Заглянемо у світ Ф. Кафки: Урок-бесіда за новелою «Перевтілення». 11 клас // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2003. – №10. – С.28-31.

²⁹ Луков В.А. Притчи Франца Кафки. // Зарубежная литература XX века: Практикум. Под общ.ред Н.П.Михальской и Л.В.Дудовой. М.: Флинта: Наука, 1999. – 416 с.

вимогу тих, хто знаходився у кімнаті, у другій – намагався допомогти зомлілій матері, у третій – приваблений грою сестри на скрипці. Три спроби повернутися до людей робить Грегор Замза, але тричі родина відштовхувала його.

Три стани зазнає родина у своєму ставленні до Грегора: у першій частині – розгубленість; у другій – родина ще сподівалася, що все якось налагодиться і до сина повернеться його звичайний вигляд, але він для неї вже чужий; у третій – родина відверто вороже поставилася до Грегора.

Три інтер'єри оточували героя у трьох частинах: спочатку – це досить непогано облаштована кімната юнака, потім – пустеля, а вже згодом – звалище непотрібних речей³⁰.

І як результат – фінал: фізична смерть героя як остаточне «вигнання» його: уже не з кімнати, а з життя – це лише закономірний підсумок ставлення родини до нього³¹.

Грегор помер не лише через рану в панцирі. Його духовне здоров'я було остаточно знищене вчинком батька. А перевтілення на комаху – яскрава метафора відчуження людини від соціуму³².

У «Перевтіленні» Ф. Кафка показав, що в жорстокому і жахливому світі нікому немає діла до «маленької людини». Із духовної в'язниці її може звільнити лише смерть. Моральні та соціальні орієнтири в такому світі знищені, а тому «маленька людина» приречена на загибель. «Перевтілення» Кафки – це сповнений трагізму реквієм по «маленькій людині».

Кондратенко Я. О.

Біографія Кафки: варіанти уроку

План-конспект № 1

Тема уроку: Франц Кафка: життєвий шлях.

Мета уроку: ознайомитися з біографією автора.

План заняття:

1. Франц Кафка. Знайомство з біографією письменника.
2. Творчий шлях автора.
3. Його внесок у виховання людства.

Епіграф до уроку: «Від спокійних роздумів користі набагато більше, ніж від поривів відчаю» Ф. Кафка «Перевтілення»³³

Далі ставлю учням питання:

- 1) Як ви можете прокоментувати епіграф?
- 2) Чи можете ви вже щось сказати про автора, прочитавши цей вислів?
- 3) На вашу думку, як виглядає Франц Кафка? Яким ви його уявляєте?

³⁰ Кафка Ф. Процес. – Харків: Фоліо, 2006. – 203 с.

³¹ Ходос О. Проблема метафоричного світобачення в оповіданні «Перевтілення» Ф. Кафки // Зарубіжна література в школі: Науково-методичний журнал. – Харків, 2005. – № 12. – С.40–41.

³² Кафка Ф. Процес. – Харків: Фоліо, 2006. – 203 с.

³³ Цитати з книги «Перетворення» URL: <https://mybook.ru/author/franc-kafka/prevrashenie/citations/>.

Далі кріплю на дошку його портрет. Питаю, чи збіглися думки учнів з реальністю. Чому саме так вони думали?

Заздалегідь розробила інтерактивний варіант цього уроку через вікторину. Тому далі кажу учням відкрити зошити та проявити свої інтуїтивні здібності й починаю диктувати їм питання.

Вікторина:

- 1) В якій країні та місті народився Ф. Кафка?
 - А) Австрія, Відень
 - Б) Чехія, Прага
 - В) Бранденбург, Німеччина
- 2) На вашу думку, якою є дата народження письменника?
 - А) 3 липня, 1885 року
 - Б) 3 липня, 1883 року
 - В) 3 липня, 1886 року
- 3) У яких напрямках він писав?
 - А) романтизм
 - Б) модернізм
 - В) пуританізм
- 4) Жанрами його творів є:
 - А) лірика
 - Б) роман, притча
 - В) потік свідомості
- 5) Чи був автор однією дитиною в сім'ї?
 - А) ні, у нього були два старші брати
 - Б) він мав два молодші брати та три сестри
 - В) він був з народження однією дитиною в батьків
- 6) Ф. Кафка конфліктував зі своїм батьком. Чи позначилося це якимось в літературі?
 - А) не знаю
 - Б) так
 - В) ні
- 7) Чи писав автора щоденники?
 - А) ні
 - Б) так
 - В) не впевнений

Всі правильні відповіді на вікторину під літерою Б. Далі ми разом обговорюємо цю вікторину, можливо, знайдуться ті, хто вгадали більшість питань або ті, хто були кмітливими та обрали всі варіанти відповідей Б. Після чого ділю весь клас на три групи, дозволяю зсунути парти, взяти всі потрібні їм матеріали, сама даю їм три аркуші форматом А3, олівці, маркери, даю 10–12 хвилин на пошуки та підготовку презентації наступної інформації:

- 1 група шукає та виписує три тези, що стосуються творчості автора;
- 2 група пише 3 тези, що стосуються відомих творів та що зробило їх такими;
- 3 група виписує 3 моменти з біографії, які не звучали у вікторині.

По закінченню часу кожна група представляє запропоновану тему, а інші записують собі цю інформацію в зошити. Якщо є до мене питання, звісно ж ставлять. По завершенню підбиваю підсумки та даю завдання повторити всю інформацію ще раз, щоб наступного разу вдало пройти опитування по біографії Ф. Кафки.

Якщо ж класу не сподобається інтерактивна форма проведення уроку вивчення біографії письменника, тоді буду проводити академічну годину у формі лекції, тим самим готуючи випускників до написання конспектів з тільки основною інформацією.

Отже, початок уроку лишається той самий, змінюється лише середина та кінцівка уроку.

План-конспект № 2

Відкриваємо зошити, пишемо тему та план уроку.

Тема уроку: Франц Кафка: життєвий шлях.

Мета уроку: ознайомитися з біографією автора.

План заняття:

Франц Кафка. Знайомство з біографією письменника.

Творчий шлях автора.

Його внесок у виховання людства.

Пишемо епіграф до уроку: «Від спокійних роздумів користі набагато більше, ніж від поривів відчаю» Ф. Кафка «Перевтілення»

Далі ставлю учням питання:

Як ви можете прокоментувати епіграф?

Чи можете ви вже щось сказати про автора, прочитавши цей вислів?

На вашу думку, як виглядає Франц Кафка? Яким ви його уявляєте?

Далі прикріплюю на дошку його портрет. Питаю, чи збіглися думки учнів з реальністю.

Чому саме так вони думали? Далі диктую їм матеріали з лекції.

«Франц Кафка. Народився 3 липня 1883 року в місті Прага. Мав молодших братів, які померли в віці 2 роки, та молодших сестер, що загинули під час Другої світової війни. Батько був досить грубим та жорстким у вихованні, що дуже вплинуло на дитинство автора. У своїх щоденниках «Листи до батька» автор описує тата як дуже сувору людину, а пізніше цей страх читався в його творах, наприклад, в оповіданні «Перевтілення». Франц став дуже замкненим, втратив довіру навіть до себе, боявся відкрито розмовляти. Його шкільні друзі описували письменника саме таким: «Говорить, але ніби знаходиться під скляною захисною оболонкою». Його мама постійно працювала, тому бачилися вони рідко, проте вона любила його як єдиного сина в сім'ї, що вижив. Проте, це не заважало їм разом збиратися на свята та влаштовувати театралізовані вистави. Навчався Кафка в школі, потім в гімназії, вивчав там німецьку мову. Також відвідував додаткові заняття з чеської мови. Щодо його зовнішності, був дуже високим, як і вся його рідня, навіть сестри, але соромився свого зросту, тому завжди згинався або сутулився, за що потім отримав проблеми зі спиною. Як він стверджував, Кафка боявся подивитися в дзеркало, бачив себе потворним зі сторони та перекошеними плечима. Здавши атестат зрілості, автор став юристом, оскільки спроби вивчати хімію та германістику були невдалими. Перші спроби написати щось були «Щоденники» та «Опис однієї боротьби» в період 1904–1905 років, коли був студентом. Далі, світ побачив його роман «Процес», що був

написаний після невдалих залищань та розірваних заручин. За своє життя Кафка опублікував мало творів, а інші просив спалити, проте його друг Макс Брод – журналіст, театрал, не скорився його волі й вчинив навпаки. Саме завдяки цій людині ми знаємо прекрасного модерніста Франца Кафку. Помер автор від туберкульозу 3 червня у Відні 1924 року.

Після чого знову ділю весь клас на три групи, дозволяю зсунути парти, взяти всі потрібні їм матеріали, сама даю їм три аркуші форматом А3, олівці, маркери, даю 10–12 хвилин на пошуки та підготовку презентації такої інформації:

- 1 група шукає та виписує три тези, що стосуються родини автора;
- 2 група пише 3 тези, що стосуються історичного періоду, у який жив Ф. Кафка;
- 3 група виписує моменти з біографії, які не звучали у лекції.

По закінченню кожна група презентує тему, а інші записують собі цю інформацію в зошити. Вчитель спрямовує моменти презентацій та обговорення.

Обов'язковим є проговорення враження від життєпису Ф. Кафки в конкретних історичних умовах.

На завершення – підсумки та завдання повторити всю пройдену інформацію ще раз, щоб наступного разу вдало пройти опитування з біографії Ф. Кафки.

Отже ми навчаємо учнів опрацьовувати інформацію щодо біографії письменника на уроках зарубіжної літератури. Це дозволяє спрямувати учнів до критичного читання, осмислення особливостей творчості автора через особливості його життєвого шляху.

Показуємо, як важливо мати родину і людяні стосунки серед усіх членів сім'ї. Важливою є само ідентифікація автора, що не мав єдиного етнічного походження. В 11 класі учні досягають повного рівня самостійності, тому вчителі дозволяють їм готувати інформацію про автора самим та презентувати її у будь-якому вигляді. При цьому слід не забувати про біографічний метод та правила його викладання учням, а також давати його як підказку для учнів під час пошуку та презентації.

Це знайомить нас з різноманітними методиками викладання зарубіжної літератури та специфікою викладання біографії в 10–11-их класах.

Холод І. В.

«Перевтілення» Кафки: структура модулів

Безумовно, літературознавчий аналіз тексту – основа вивчення художнього твору. Але щоб він став набутком учнівства, необхідно «озброїти» урок такими методами, формами і прийомами роботи, які зроблять можливим приєднатись учням до пошуку відповідей на питання, які постали перед ним у процесі читання.

Конспект уроку і розроблені модулі.

Тема уроку: Ф. Кафка. Новела «Перевтілення». Трагічне безсилля людини перед абсурдністю навколишньої дійсності. Фантастична умовність як спосіб граничного загострення конфлікту.

Мета: головна (перспективна) формування повноцінного читача, переживає процес читання як етап власної творчості і власного духовного розвитку.

Цілі: розкриття думки про трагічне безсилля людини перед навколишньою дійсністю, аналіз автобіографічного характеру новели «Перевтілення»; розвиток навичок аналітичної роботи з текстом художнього твору; формування гуманістичних понять про відповідальність людини за долю іншого; завдання сприйняти новелу Ф. Кафки як «складно організоване ціле» Засвоїти естетичну сутність твору, його самоцінність і унікальність. Усвідомити художню реальність новели «Перевтілення». Співвіднести осмислений текст новели з особистим духовним досвідом. *Головна організаторська функція вчителя на уроці.* Створити умови для діалогу між текстом і учнями, діалогу всередині учнівського колективу.

Вид уроку Метаурок, де формують метазнання.

Форма модуля Системно-перетворюючий. На цьому модулі узагальнюється теорія і практика аналізу літературного твору, проводиться корекція знань.

Технологія Модульно-розвиваюча.

Обладнання Тексти новели Ф.Кафки «Перевтілення», портрет Ф. Кафки, предмети-символи, репродукції картин с. далі, творчі роботи учнів, схеми, таблиці, Мультимедійна презентація до уроку.

Тезаурус модернізм, експресіонізм, сюрреалізм, комівояжер, новела, паразит, хронотоп, телепортація, толерантність (дивись додаток).

Інформація про попередню роботу

На попередньому етапі роботи (змістовно-пошуковому модулі) була вивчена творча біографія Ф.Кафки, повторені теоретичні відомості про модернізм, експресіонізм, сюрреалізм; дана загальна характеристика новели «Перевтілення».

Задано наступне домашнє завдання: прочитати «Перевтілення», поміркувати над текстом, згорнути у формулу інформацію про особливості творчості Кафки; виконати різноманітні творчі роботи (за вибором і бажанням учнів).

Індивідуальні завдання:

Проаналізувати репродукції картин С. Далі з точки зору теми модуля.

Підібрати предмети-символи і придумати зміну інтер'єру класної кімнати (три міні-модуля відповідно до трьох частин новели).

Зробити аналіз-переклад з німецької мови першого речення новели.

Дослідити назву новели «Перевтілення». Встановити міжлітературні зв'язки.

Підготувати аналіз притчі про блудного сина (Біблія. Новий Заповіт. Євангеліє від Луки).

Підготувати міні-дослідження: «образ вікна», «образ дверей», «образ батька», «образ матері», «образ сестри».

Структура першого міні-модуля.

Я в біді, але я видираюся...

Ф. Кафка «Перевтілення»

1. Організаційний момент. Привітання класу.

Огляд інтер'єру класу, предметів-символів.

Оголошення теми уроку, цілей і завдань.

Роздача кожному учневі контурної віньєтки-метафори «людина-жук», мотивація роботи з ними. Написати на віньєтці найважливіші цитати на контурі людини або жука, таким чином визначити, що найважливіше в долі Грегора.

2.Перевірка домашнього завдання.

Аналіз інформаційних, поетичних формул за творчістю Ф. Кафки: Кафка = модерніст

Актуалізація знань. Аналіз, повторення і розширення теоретичних відомостей про модернізм, Експресіонізм.

Коментування репродукцій картин С. Далі «Рослинне Перевтілення», «Перевтілення Нарциса», «Параноїчні Перевтілення обличчя Гали» «Філософ, освітлений місяцем і сонцем, що заходить», «Вечірній павук.. Надія», «Нескінченна загадка», «Мученик» (слайди № 5–11 з репродукціями картин демонструються на інтерактивній дошці).

Бесіда по виступу учня.

– До якої течії модернізму належить творчість С. Далі, Ф. Кафки?

– Назву якої картини С. Далі Ви б співвіднесли з творчістю Ф. Кафки? («Нескінченна загадка»).

– Таке тривожне ставлення до світу і людини характерне тільки для Ф. Кафки, С. Далі або цілої епохи початку XX століття?

Робота з ланцюжком епіграфів.

Вибрати епіграф із запропонованих учителем, вказати зайвий, пояснити свій вибір.

6. Інтерпретація інтер'єру кімнати Грегора Замзи.

Робота з дослідження інтер'єру кімнати Г. Замзи, аналіз речей-символів, які підготували учні: годинник, зразки тканини, фотопортрет, футляр від скрипки, ключ.

7. Знайомство з новелою. Читання 1-го абзацу. Аналіз 1-го речення. Читання німецькою мовою (мова оригіналу). Аналіз різних перекладів останнього слова першого речення (das Insekt, Parasit, die Schnake, der Tausendfüßler, der Käfer) (Комаха, паразит, мошка, сороконіжка, жучок).

Вибір точного слова. Може бути «паразит»? Воно нас наводить на думку про автобіографічність твору (батько Франца Кафки так вразливо його називав). Із запису в щоденнику Кафки: «У своїй родині я живу більш чужим, ніж найбільш чужий», «Я на те тільки і здатний, щоб забиватися в кут, тихо радіючи, що дихаю».

8. Працюючи з текстом новели. Добудовування тексту. Пошук відповіді на питання: «що передувало перевтіленню?» Перегляд фрагмента фільму «Перевтілення» режисера Валерія Фокіна, сценариста Івана Попова «приїзд Грегора».

Коментування уривка. Необхідно звернути увагу, що Грегор комівояжер, а значить часто в роз'їздах, але парасольки у нього немає. Йде дощ, а він накривається валізою. Приїхав удень, йде додому пішки, візника не бере. Коли приходить додому, вже темно. По дорозі заглядає в кафе, але не заходить, хоча вже промок. Фільм зупинити на фразі: «Грегори приїхав».

Висновок: Грегори приїхав, йшов пішки в дощ, промок, втопився звідси «неспокійний сон» і перевтілення...

Питання: чи мав право режисер так добудувати текст Ф.Кафки. Обґрунтувати відповідь.

9. Робота над теоретичними особливостями новели. Запис у зошит.

9.1. Тема твору. Це есе про страх, про стан самотнього і замордованого ворожою цивілізацією людської істоти-Грегора Замза, його життя, мука, трагедія і смерть.

Життя і доля звичайної маленької людини в страшному абсурдному світі.

9.2. Жанр твору. Це новела-притча-попередження, якій притаманні такі ознаки притчі: чіткість і стислість; прийом контрасту; динамізм розповіді; зосередження уваги на виняткових, несподіваних подіях; перевтілення буденного в несподіване; несподівана розв'язка.

9.3. Композиція новели складається з 3-х частин, має зав'язку, кульмінацію, розв'язку. Сюжет новели-фантастичний та ірраціональний, притчевий.

9.4. Ідея новели-крик болу і відчаю людини, яка не приймає світ нерозуміння, відчуженості людей.

9.5. Аналіз художнього часу і простору (хронотопу) в новелі (слайд № 13).

Художній час у новелі конкретно, безперервно. Теперішній час-перевтілення Грегора. Минулий час – батько розорив фірму, 5 років Грегор, комівояжер, виплачує борги батька. Майбутній час – мрія Грегора про навчання сестри в консерваторії.

Художній простір конкретно – місто Прага.

Простір звужується від величезного світу (Грегор багато їздить) до брудного і запорошеного кута.

Розділи новели	Художній час	Художній простір
Розділ № 1	5 років працює комівояжером (жодного разу не хворів) («Клопітна професія») Професійна хвороба – жорстока застуда. Ранок. 7.00 – Сутінки 7.30 – прихід управителя.	Поїздки в різні міста. Будинок, сім'я («нікуди не ходить») КІМНАТА
Розділ № 2	Рано-вранці наступного дня	Під ДИВАН (відчув себе затишно)
	Минув місяць	Повзав по стелі і стінах (любив дивитися у вікно)
	Минуло 2 місяці	Порожня кімната («відчув себе покинутим»)
Розділ № 3	Пройшов ще місяць	ЗАХАРАЩЕНА КІМНАТА
	Пройшла зима	(«Відчув смертельну втому і тугу»,» двері зачинили на засув»).
	Кінець березня, 3 години ночі. Померти.	Кут (бруд і пил). («Я ГИНУ»).

9.6. Особливості синтаксису художнього тексту глави №1. Кафка вживає безліч риторичних питань і вигуків. Аналізуємо і розмірковуємо.

Вигук	Риторичні питання
1. Цей ласкавий голос!	1. Що зі мною сталося?
2. Спокійні роздуми набагато краще поривів відчаю!	2. А що, якщо назватися хворим?
3. Подумати тільки, що за напасть!	3. Але навіть якщо двері б не були замкнені, невже він дійсно покликав би кого-небудь на допомогу?
4. І чому я не повідомив фірму!	4. І чому Грегору судилося служити у фірмі, де найменший промах викликав відразу найтяжчі підозри?
5. Завжди думаєш, що переможеш хворобу на ногах!	5. Невже недостатньо було послати впоратися учня?
6. Пощадите моїх батьків!	6. А чому плакала сестра?
7. Ах, якби сестра не пішла!	7. Але не виженуть же так вже відразу Грегора через цю маленьку нечемність?
8. Мати: «Допоможіть! Допоможіть, заради бога!»	8. Чи зрозуміли ви хоч слово?
9. Управитель: «Фу!»	9. Чи не знущається він над нами?
10. Якби тільки не це нестерпне шипіння батька!	10. А вам хочеться, щоб я поїхав?
11. Куди ж Ви, пане управителю? Ви доповісте все як було?	

10. Підведення підсумків міні-модуля. Читання закінчення 1-го розділу:»... батько з силою дав йому ззаду воістину рятівного тепер стусана, і Грегор, стікаючи кров'ю, влетів у свою кімнату. Двері зачинили палицею, і настала довгоочікувана тиша». Аналіз епіграфа до міні-модуля: «Я в біді, але я видираюся». Вставити слово коментар, вступне слово, пропозиція в епіграф (але все-таки..., безсумнівно..., я вірю, що... , і т.д.). Пояснити вибір.

Структура другого міні-модуля.

А що, якщо цьому спокою й добробуту прийшов тепер жахливий кінець?

Ф. Кафка «Перевтілення».

Зміна інтер'єру класу.

Предмети символи: великий замок, ключ, простирадло, миски, молоко, яблука.

Організаційний момент. Постановка міні-цілей. Мотивація.

Аналіз назви новели. Встановлення міжлітературних зв'язків. Індивідуальне дослідження. «Використання прийому Перевтілення у світовій літературі та у фольклорі.

Концепт «Метаморфози».

3.1. Встановлення лексичного значення слова Метаморфоза – (переклад з грецької) – Перевтілення.

- Докорінна зміна кого-, чого-небудь; Перевтілення.
- Метаморфоза – книжн. Перевтілення однієї форми чого-небудь в іншу; видозміна.
- Метаморфор – біол. Зміна форми і будови органів рослин в процесі їх історичного розвитку або зміни зовнішнього вигляду і способу життя тварин при переході з однієї стадії розвитку в іншу.

3.2. Встановлення словникового портрета слова.

- Підібрати синоніми, антоніми до слова «Перевтілення».
- Дібрати метафору зі словом «Перевтілення».
- Підібрати епітети до слова «Перевтілення».

3.3. Перевтілення у грецькій міфології. Міф про Нарциса, міф про Пігмаліона, міф про викрадення Європи, міф про Арахну.

3.4. Підготувати літературне повідомлення «Перевтілення» у світовому фольклорі».

- Проаналізувати перевтілення в казках Гауфа, Г. Х. Андерсена «Русалонька», «Гидке каченя».
- Чому у фольклорі дуже часто використовується фантастична умовність?
- Пояснити, які моральні вчинки героїв лежать в основі перевтілень назад на людину.

3.5. Підготувати літературну інформацію про метаморфози героя Грегора Замзи в оповіданні Ф. Кафки «Перевтілення».

- Проаналізувати казкові та притчеві елементи у новелі Ф. Кафки «Перевтілення».
- Простежити використання фантастичної умовності як способу граничного загострення конфлікту.
- Пояснити трагедію і неможливість перевтілення знову в людину.

Аналіз схеми концентрованого змісту

	Грегор	Батько	Мати	Сестра
Реальність. Життя до трагедії	Працює 5 років, (тяжка професія) фінансує сім'ю	Довго снідав, обідав, читав газету. Спав.	Хвора (астма).	Дитина – 17 років
Мрія	«Розпрощатися з цією професією раз і назавжди», сестру віддати в консерваторію.	Спокій на старості років.	–	«Прекрасна нездійсненна мрія-вчитися в консерваторії».
Страх	«Як йому перебудувати своє життя?»	«Цьому спокою, добробуту, достатку прийшов кінець».		«Грегор втратить роботу і батьків будуть переслідувати за старі борги».

Реакція на те, що трапилося	«Я в біді – але я видаюся».	«Схопив тростину і газету»	«Допоможіть!» Відчинила вікно.	Плакала...
Як змінити ситуацію: перемогти хворобу або звільнитися від Грегора	«Зобов'язаний терпінням і тактом полегшити родині неприємності».	Бомбардування яблуками	«Пустіть мене до Грегора, це ж мій нещасний син!»	«Цілий набір страв», «прибирала кімнату», «так жити далі не можна».

Робота з художнім текстом розділів 2 і 3. З усіх риторичних питань і вигуків вибрати найважливіші для розуміння трагедії Грегора. Учням необхідно висловлювати власні судження і аргументувати їх. Пояснити, кому належать слова.

Розділ 2.

Вигук	Риторичні питання
1. До чого ж, однак, тихе життя вела моя сім'я!	1. А що, якщо цьому спокою, благополуччю, задоволенню прийшов тепер жакликий кінець?
2. Пустіть мене до Грегора, це ж мій нещасний син!	2. Як йому перебудувати своє життя?
3. Нічого не слід було видаляти! (Грегор).	3. Хіба, прибираючи меблі, ми не показуємо, що перестали сподіватися на якесь поліпшення і безжально полишаємо його самого на себе?
4. Ну, що ж, нехай спробують! (Грегор сидить на портреті).	—
5. Мати (побачила Грегора): «Ах, боже мій!»	—
6. Батько: завжди до Грегора правильне ставлення – найбільша строгість!!!	—
7. Не вбивай!	—

Розділ 3

Вигук	Риторичні питання
1. Сестра до матері: «Як ти сьогодні знову довго шиєш!»	1. У кого в цій сім'ї, перевтомлений від надсадної праці залишався час піклуватися про Грегора більше, ніж то було безумовно необхідно?
2. Йди-но сюди, Гнойовий жучок!	
3. Краще б цій служниці наказали щодня прибирати його кімнату замість того, щоб	

дозволяти їй без толку турбувати його, коли їй заманеться!	
4. Як жадібно і багато ці люди їдять, а я гину!	2. Можливо, ця гра панам неприємна?
	3. Чи був він твариною, якщо музика так хвилювала його?
5. Так жити далі не можна!	4. Адже Різдво, напевно, вже пройшло?
6. Нехай забирається звідси!, – вигукнула сестра.	5. Але який же це Грегор? – сестра.
–	6. А тепер що? – запитав себе Грегор.
7. Подивіться-но, воно здохло, ось воно лежить, зовсім-зовсім дохле!	7. Помер? (мати).
8. Ходіть-но сюди! Забудьте, нарешті, старе. І хоч трохи подумайте про мене. (Батько).	–

Перегляд фрагмента фільму «Перевтілення». Розділ другий, бомбардування яблуками. Залишити фільм на фразі «не вбивай».

Бесіда по фрагменту:

- Хто вигукує фразу: «Не вбивай»?
- Як це характеризує сестру Грегора?

Встановлення літературних зв'язків. Переказ і аналіз притчі про блудного сина.

Порівняльний аналіз двох батьків.

Бесіда з питань:

- Чи доречно згадати цю притчу у зв'язку з долею і творчістю Кафки?
- Яка роль батька в новелі?
- Чи Актуальна ситуація перевтілення людини, деградація людини в ХХІ столітті?
- Яка роль сім'ї, близьких у таких життєвих ситуаціях?
- Як така ж ситуація падіння, деградації, перевтілення, смерті вирішувалася в інших відомих вам творах?

Як відомо Ф. М. Достоевський – улюблений письменник Кафки. А як ця тема розглядається в його романах?

Підведення підсумків міні-модуля.

- Наскільки важлива «думка сімейна» в новелі Ф. Кафки?
- Що для сім'ї важливіше: боротьба за Грегора чи спокійне життя?
- Як про це сказано в епіграфі до другого міні-модуля?

Структура третього міні-модуля.

«Він годинами не міг рухатися від смертельної втоми і туги...»

Ф. Кафка «Перевтілення»

Зміна інтер'єру класу. Предмети-символи: недогризки яблук, скрипка, віник, совок.

Організаційний момент. Постановка міні-цілей. Мотивація.

Виставка малюнків, колажів, виконаних учнями минулих років. Вибрати вподобаний малюнок, аргументувати свій вибір, висловити свою думку про виконані роботи. Прочитати в підручнику інформацію про обкладинку до новели видавця Курта Вольфа (1915 рік). Коли художник О. Штарке хотів на обкладинці зобразити комаху, Кафка категорично протестував. Чому?

Заслухати індивідуальні дослідження учнів за темами: образ і роль вікна в новелі, образ і роль дверей у новелі, образ і роль батька у новелі, образ і роль матері у новелі, образ і роль сестри у новелі.

Виразне читання уривка смерті Грегора від слів «напевно, мені вже можна повернутися», – подумав Грегор і почав свою роботу знову. Він не міг не пихкати від напруги і змушений був час від часу відпочивати» до слів «потім голова його мимоволі волі зовсім опустилася, і він слабо зітхнув востаннє» під музичну композицію Маурата «Мама».

Робота над міжлітературними зв'язками. Казка «Червоненька квіточка». Пошуки відповідей на питання:

- Чому в казці відбулося Перевтілення чудовиська на принца?
- Чому в новелі не відбулося Перевтілення Грегора знову в людину?

Добудовування тексту. Аналіз творчої роботи Лихачової Н. «Заповіт Грегора сім'ї».

Заповіт Грегора Замзи рідним.

Улюблена моя сім'я!

«Я помер, певно, доля така. Хочу сказати лише одне: ви – це найкраще, що було в моєму житті. Я став огидний, став чужим, тягарем, від якої Ви врешті-решт захотіли позбутися. Але ж я – людина! Мені необхідно було ваше розуміння, просто трішки любові. Ось і все. Але чомусь ви не дали мені цього. Я був приречений. Сєнс життя – ви, сім'я, мене відкинули. Я був один у всьому величезному світі. Як я чекав своєї смерті! Як я боявся перешкодити Вашому щастю. Але ось і все. Мене тут немає вже. Я помер, умиць застиг. Не плачте про мене і будьте щасливі». Грегор Замза.

Розвиток емоційного інтелекту, створення ситуації міні-дискусії. Пошуки відповіді на питання: «Хто повинен був сказати Грегору: «Будь ласка, не вмирай!»

Інформаційно-дослідницьке повідомлення «Кафка і сучасне мистецтво «за темою «подолання трагедії Грегора Замза у фільмі канадського режисера Девіда Кроненберга «Муха» (1986 р.).

Улюблений письменник сценариста фільму Лангелаана Ф. Кафка. Фільм «Муха» удостоєний премії «Оскар».

Тема фільму – досліди вченого з телепортації (переміщення предметів у просторі). Під час експерименту вченого на собі, до кабіни потрапляє муха. Гєни людини і мухи схрєщуютьсє і починаєтьсє мутація – виходить напівлюдина, напівкомаха. Вчений цитує Кафку: «Ця Комаха, якій снілося, що воно людина, а тепер сон закінчивсє». «Муха – фільм жахів. Жахи Крокенберга – це метафори для подолання проблем. Головне завдання творчості Крокенберга – «подолати Кафку».

Головна сцена фільму – зізнання в любові герою напівлюдині-напівмусі.

Розвиток емоційного інтелекту. Збагачення емоцій. Робота з символами вікна та дверей. Читання цитат з віршів про добро, складання «ікон мудрості» «Дверей мудрості».

«Зламай мені руки – серцем обійму,
Розбий мені серце.
Мозок мій буде битися

Назустріч милосердю твоєму» (Р. М. Рільке).

Виразне читання цитат, розвішування їх на вікна і входні двері. Вибір головних слів-афоризмів, з якими можна зачинити двері уроку про Грегора Замза.

Читання віньєток-метафор «людина-жук». Самооцінка своєї роботи.

Домашнє завдання. Написати есе на тему: «Хто ж повинен сказати Грегору: «Будь ласка, не вмирай!» Виконати творче завдання: виконати чи запропонувати сюжет обкладинку до новели Ф. Кафки» Перевтілення».

Вільний мікрофон.

Що хотів Ф. Кафка пробудити в кожному з нас, коли створював новелу?

Побажання на пам'ять: вашим батькам – вдячних дітей, а вашим дітям – розсудливих батьків.

Приклад домашнього есе

Хто повинен був сказати Грегору: «Будь ласка, не вмирай!»

1. Autofiction(s) : Colloque de Cerisy 2008 / Dir. Claude Burgelin, Isabelle Grell, Roger-Yves Roche. Lyon: Presses universitaires de Lyon, 2010. P. 18. Carlo Salzani. Introduction to Philosophy and Kafka (with Brendan Moran). 2013.
2. Андреев Л. Г. Зарубежная литература XX века. М.: Высшая школа, 2004. 560 с.
3. Бахтин М. Проблема речевых жанров // Бахтин М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – С. 237–280.
4. Бахтин М. Проблемы речевых жанров // Литературная учеба. – 1978. – №1. – С. 211–115.
5. Белей Н. І. Смерті не знає душа... Конспект уроку за новелою Ф. Кафки «Перевтілення». 11 клас // Зарубіжна література. – 2003. – 310. – С. 49–53.
6. Беньямин В. Франц Кафка // Звезда. – 2000. – №8. – С.121-136.
7. Беньямин В. Франц Кафка // Звезда. – 2018. – №8. – С. 121–136.
8. Бернадська Н. Український роман: теоретичні проблеми і жанрова еволюція: Монографія. – К.: Академвидав, 2004. – 368 с.
9. Борецький М. Гріх бути байдужим: До вивчення творчості Ф. Кафки // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 1997. – №10. – С. 40–42.
10. Брод М. О Франце Кафке. Пер. с нем. Е. Кибардиной, Т. Снежинской, М. Некрасова. – СПб.: Академ. Проект, 2000. – 505 с.
11. Буряк С. Відчувати чужий біль: Трагедія відчуження особистості в новелі Ф.Кафки «Перевтілення» Хар. ка гол. образ] // Зарубіжна література. –2002. – №34. – С.4–9.
12. Варикаша М. М. Література non-fiction: поміж фактом і фікцією. Актуальні проблеми слов'янської філології, 2010. Випуск XXIII. С. 28–38.
13. Вовк Я. Г. Жорстокий світ самотності. Ф. Кафка «Перевтілення». 11 клас // Зарубіжна література. – 1998. – № 4. – С. 28–31.
14. Вознюк О. Художній світ Кафки у новелі «Перевтілення» // «ЗЛ». – 2001. – № 11. – С. 2.
15. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: Підручник / За наук. ред. О. Галича. – К.: Либідь, 2001. – 488 с.
16. Гегель. Сочинение в 14-ти томах. М., 1958..
17. Гиль О. Л. Зарубежная литература XX века. М.: Флінта, 2013. 144 с.
18. Гургуз А. «Перевтілення» Ф.Кафки і Р.Бредбері: роздуми про людське і людяне // Зарубіжна література в школах України. – 2017. – №5. – С.16–18.
19. Екзистенціали самотності та відчуження в філософії Срібної доби: передвісники та завершувачі (історико-філософська ретроспектива): монографія / за ред. А. Салій. Полтава, 2017. 280 с.
20. Зарубіжна література. Програма для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання.
21. Затонский Д. Австрийская литература в XX столетии. – М.: Худ. лит., 1985.– 483 с.
22. Затонский Д. Франц Кафка и проблемы модернизма. М.: Высшая школа, 1972. 136 с.
23. Затонський Д. Франц Кафка // Зарубіжна література. – 2018. – №34. – С. 3–15.
24. Затонський Д. Цей дивний Франц Кафка // Кафка Ф. Вибрані твори. Пер. з нім. П.Тарашука, Є.Поповича. – К.: Генеза, 2019. – С. 5–36.
25. Іванюк Б. Жанрологічний словник: Лірика. – Чернівці: Рута, 2001. – 92 с.
26. Камю А. Надежда и абсурд в творчестве Ф. Кафки // Камю А. Бунтарь / Пер. с фр. Скуратович. – МН.: 000 «Попурри», 2018. – 544 с.
27. Карельский А.В. Хрупкая лира. Беседы по истории западных литератур. Вып. 2. Лекции и статьи по австрийской литературе XX века. М.: РГГУ, 1999. – 303 с. С. 143–157.
28. Кафка Ф. (1). Из дневников. Письмо к отцу. – М.: Известия, 1988.

29. Кафка Ф. (2) Сочинения. В 3 т. М.: Худ.лит; Харьков: Фолио, 1994– 1995. Т.1. – 325 с.
30. Кафка Ф. Избранное: Сборник: Пер. с нем. / Составл. Е. Кацевой; Предисл. Д. Затонского. – М.: Радуга, 1989. – 576 с.
31. Кафка Ф. Перевтілення. Київ: Фоліо, 2017. 99 с.
32. Кафка Ф. Процес. – Харків: Фоліо, 2006. – 203 с.
33. Кафка Ф. Процес: Пер з нім. / Передмова Д. В. Затонського; Примітки О. П. Черетка; – Харків: Фоліо, 2006. – 351 с.
34. Кафка Ф. Укр Ліб. Бібліотека Української Літератури. *Лист до батька*. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8212> (дата звернення: 27.11.2020).
35. Кафка Ф. Щоденник про Франца Кафку. Листи до Феліції та Гретти Блох. URL: <http://kafka.net.ru/text/pisma-greteblox/gl1.php> (дата звернення: 27.11.2020).
36. Ковалів Ю. Жанрово-стильові модифікації в українській літературі: Монографія. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2012. – 191 с.
37. Ковбасенко Л. Ф. Кафка. Людина у цьому світі – самотня комаха // Всесвітня література в навчальних закладах України. – 2018. – №8. – С. 57–58.
38. Кушнірова Т. В. Жанр як структурована категорія сучасного літературознавства. С. 168 – 175.
39. Лисюк Н. Полоса відчуження: матеріали до вивчення творчості Ф. Кафки, 11 клас // Зарубіжна література в навчальних закладах України. – 2016. – №10. – С. 23–27.
40. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В.Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
41. Логвин Г. Скільки превращений в новелле Ф. Кафки «Превращение»? // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України: Науково-методичний журнал. – 2006. – №2. – С. 23–26.
42. Логин Г. П. Чи ж почують його люди? Новела Ф. Кафки «Перевтілення». 11 клас // Зарубіжна література. – 2003. – № 10. – С. 53–58.
43. Луков В. А. Притчи Франца Кафки. // Зарубежная литература XX века: Практикум. Под общ.ред Н.П.Михальской и Л.В.Дудовой. М.: Флинта: Наука, 1999. – 416 с.
44. Макловская Л. «Расколотый мир» в рассказе Ф. Кафки «Превращение» // Зарубіжна література. – 2006. – №34. – С.21–23.
45. Мухомеджанова С. Художній світ Ф. Кафки // Зарубіжна література . – 2004. – № 32. – С.3–6.
46. Набоков В. «Прокинувшись з неспокійного сну...»: (Ф. Кафка «Перевтілення») : Пер. з англ. // Зарубіжна література. – 2002. – №34. – С. 11–12.
47. Набоков В. Франц Кафка // Всесвіт. – 1993. – №3-4. – С.152-164.
48. Ніколенко О. Духовні «перевтілення» героїв Ф. Кафки та М. Хвильового // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2000. – № 2. – С. 23–30.
49. Пестова Н. В. Немецкий литературный экспрессионизм: Учебное пособие по зарубежной литературе: первая четверть XX века. Е.: Урал. гос. пед. ун-т., 2004. 336 с.
50. Пірошенко С. Експресія моральних метаморфоз у новелістиці Франца Кафки та Миколи Хвильового: компаративний аналіз //Філологічний дискурс. 2015. № 1. С. 40–45.
51. Полукошко, А. И. Рецепция творчества Ф. Кафки в ранней прозе П. Хандке. Вестник Полоцкого государственного университета. 2012. № 2. С. 18–22.
52. Помазан І. О. Історія зарубіжної літератури ХХ століття. Х.: НУА, 2016. 264 с.
53. Просцевичус В. Превращение в человека? Новелла Ф. Кафки «Превращение» // Зарубіжна література в школах України. – 2005. – №7. – С.4–5.
54. Рарицький О. Художньо-документальна проза як метажанр: проблема рецепції та інтерпретації, особливості вияву й функціонування. *Питання теоретичні*. 2014. № 11. С. 37–48.

55. Романцова Б. М. До питання рецепції оповідання «Перевтілення» Франца Кафки. Наукові записки НаУКМА. 2015. № 176. С. 79-84.
56. Рудаківська С. В. «Привести світ до чистоти, правди, сталості...» Урок за новелою Ф. Кафки «Перевтілення». 11 клас // Зарубіжна література. – 2000. – № 1. – С. 18–28.
57. Седельник В.Д.. Франц Кафка // Зарубежная литература XX века. Под ред. В. М. Толмачева. М. : «Академия», 2003. – С.103–115.
58. Силкіна В. І. «Заповідав знищити свої рукописи». До вивчення новели Ф. Кафки «Перевтілення». 11 клас // Зарубіжна література. – 2003. – 310. – С. 58–60.
59. Таїни художнього тексту : [зб. наук, пр.] / за ред. Н. І. Заверталюк та ін. Д.: Вид-во ДНУ, 2011. – Вип. 12. – 256 с.
60. Тamarченко Н.Д. Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий / Гл. науч. ред. Н.Д. Тamarченко. – М.: Издательство Кулагиной; Intrada, 2008. – 358 с.
61. Толмачёв В. М. Зарубежная литература XX века. М.: Academia, 2003. 640 с.
62. Турышева, О. Н. Вина как предмет художественной мысли : Ф. М. Достоевский, Ф. Кафка, Л. фон Триер : монографія. Е. : Изд-во Урал. ун-та, 2017. 152 с.
63. Українська література. Електронна бібліотека. Теорія літератури. URL: <https://ukrclassic.com.ua/katalog/teoriya-literaturi/2785-povist-viznachennya> (дата звернення: 18.11.2020).
64. Кафка Ф. Лист до батька. Замок. Київ: Центр навчальної літератури, 2020. 400 с.
65. Кафка Ф. Перевтілення. Київ: О.К. Publishing, 2017. 160 с.
66. Факторосевич Б. З., Штейнбук Ф. М., Бойко Л. Я. Кафка «Перевтілення». Матеріали до варіативного вивчення. 11 клас // Всесвітня література. – 1999. – № 7. – С. 45–59.
67. Ходос О. Проблема метафоричного світобачення в оповіданні «Перевтілення» Ф.Кафки // Зарубіжна література в школі: Науково-методичний журнал. – Харків, 2005. – №12. – С.40–41.
68. Чертенко О. Сновидіння генія, що прокинувся: (Роздуми про «Перевтілення» Ф. Кафки) // Зарубіжна література. – 2001. – № 37. – С. 3–6.
69. Чечетіна Л. Заглянемо у світ Ф. Кафки: Урок-бесіда за новелою «Перевтілення». 11 клас // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2003. – №10. – С. 28–31.
70. Шкловська О. Я. «Що зі мною сталося?»: система уроків за новелою Ф. Кафки «Перевтілення». 11 клас // Зарубіжна література в школах України. – 2007. – №1. – С. 30–5.
71. Ярхо Б. Послесловие из далёкого прошлого. Размышления филолога-античника на темы «круглого стола» // Вопросы литературы. – 1999. – №6. – С.178–207.

Інтернет-ресурси:

1. Ботвинюк О. В. Інноваційні форми й методи вивчення біографії письменника студентами на заняттях зарубіжної літератури. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Tvo_2017_2_18.pdf.
2. Вивчення життєпису письменника на уроках літератури (естетичний аспект) Лілія Овдійчук. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Ulvzsh_2013_11_6.pdf
3. До вивчення Ф. Кафки у шкільному курсі зарубіжної літератури. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzfn_2012_2_25.pdf

4. Мірошниченко Л.Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах. URL:
<https://drive.google.com/file/d/0B0VGTwVxFMDKeFA3SGJ1bGNuWjg/view>
5. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА. Програма для 5–9-х класів ЗНЗ. URL:
<https://osvita.ua/school/program/program-5-9/56130/>
6. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА (рівень стандарту). Програма для 10-11-х класів ЗНЗ
<https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58872/>
7. Методика навчання. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F .
8. Посібник «Вивчення біографії письменника як методична проблема вчителя словесності. Очевидне та неймовірне в житті зарубіжних письменників». URL:
<https://naurok.com.ua/posibnik-vivchennya-biografi-pismennika-yak-metodichna-problema-vchitelya-slovesnosti-ochevidne-ta-neymovirne-v-zhitti-zarubizhnih-pismennikov-96847.html>
9. Франц Кафка, біографія. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86_%D0%9A%D0%B0%D1%84%D0%BA%D0%B0 .

Науково-методичне видання

СТУДЕНТСЬКІ СТУДІЇ

«Перевтілення» Ф. Кафки

Збірник студентських наукових досліджень

Укладачі:

ЧИРКОВ Олександр Семенович

ЗЕЛІНСЬКА Наталія Миколаївна